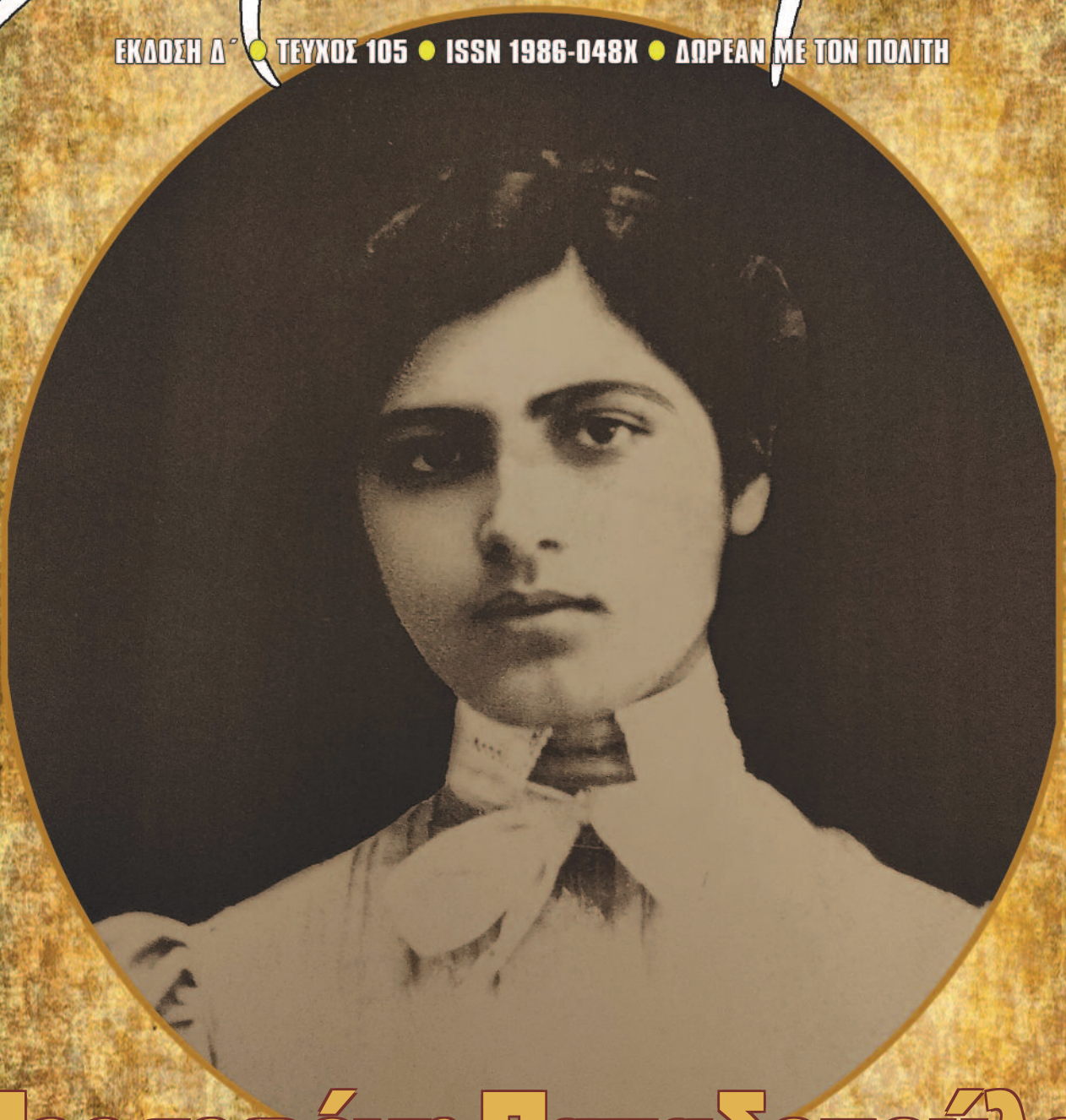

Χρουνικό

ΕΚΔΟΣΗ Δ' • ΤΕΥΧΟΣ 105 • ISSN 1986-048X • ΔΩΡΕΑΝ ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΗ

Περσεφόνη Παπαδοπούλου

Η πρωτοπόρος εκπαιδευτική και κοινωνική της δράση
στο πλαίσιο του πρωτο-φεμινιστικού κινήματος στην Κύπρο

Μ Ε Γ Α Λ Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Ένα μνημειώδες έργο
αναφοράς 9000 χρόνων
για την Κύπρο, απαραίτητο
σε κάθε βιβλιοθήκη

Πλήρως ανανεωμένη
με χιλιάδες νέες φωτογραφίες
από τις κατεχόμενες πόλεις,
χωριά και ιστορικά μνημεία

20 Τόμοι
100 Επιστήμονες
100.000 Λήμματα

Για πληροφορίες: mke@politis-news.com | τηλ.: 22861888

ΤΩΡΑ Η ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΣΑΣ!

ΑΠΟ ~~700~~ ΕΥΡΩ

ΤΩΡΑ ΜΟΝΟ **300** ΕΥΡΩ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ 20 ΤΟΜΟΥΣ

ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΚΑΙ ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

Από το Α-Ω

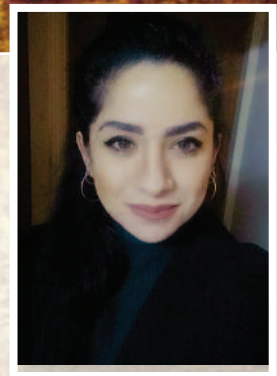
Όλα όσα πρέπει να ξέρεις
για την Κύπρο:

Ιστορία • Γεωγραφία
Πολιτική • Πολιτισμός
Προσωπικότητες
Πανίδα • Χλωρίδα

Φωτογραφία της Π. Παπαδοπούλου σε νεαρή ηλικία.

Πηγή: Αρχείο Γ. Παρασκευά-Χατζηκωστή.

Η μετάβαση από μητριαρχικές σε πατριαρχικές κοινωνίες χαλιναγώγησε τη γυναίκα με τρόπο που μέχρι και τον 19ο αιώνα το βιολογικό της φύλλο καθόριζε – και περιορίζει – τον κοινωνικό της ρόλο. Η σχεδόν μηδαμινή δυνατότητα πρόσβασης της στην εκπαίδευση δικαιολογεί και την απουσία ενός μαζικού κινήματος ενάντια στην κοινωνική καταπίεση και ανισότητα την οποία βίωνε ως φύλλο. Απότοκο της αύξησης του αριθμού μορφωμένων γυναικών ήταν η διεκδίκηση ενός ευρύτερου ρόλου στην κοινωνία, ο οποίος υπερέβαινε τα στενά όρια της οικίας τους. Γυναίκες όπως η Περσεφόνη Παπαδοπούλου της οποίας την αγαστή διαδρομή ιχνηλατεί η Ξένια Παπαδημητρίου στο σημερινό «Χρονικό», αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση, σε μια εποχή που ο φεμινισμός είναι ακόμη απαραίτητος, καθώς δεν έχει εκπληρώσει ακόμη τον σκοπό του – την αξιοκρατική αντιμετώπιση των δύο φύλων.

Βαλάντω Κωνσταντίνου

Ταυτότητα

Ιδιοκτησία:

Εκδόσεις ΑΡΚΤΙΝΟΣ ΛΤΔ

Εκδότης:

Γιάννης Παπαδόπουλος

Διευθυντής:

Διονύσης Διονυσίου

Έρευνα / επιμέλεια:

Βαλάντω Κωνσταντίνου

Υπεύθυνη Διαφήμισης:

Βάσω Κομνηνού

Διαφήμιση:

Γιούλα Μεττή, Μιχάλης Γεωργίου, Λάκης Σοφοκλέους

Σελίδωση /

Διαχωρισμός χρωμάτων:

S.O. Entypo Services

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Φωτογραφία της Π. Παπαδοπούλου σε νεαρή ηλικία.

Πηγή: Αρχείο Γ. Παρασκευά-Χατζηκωστή.

Περιεχόμενα

06. Βιογραφικά στοιχεία

07. Η διδασκάλισσα δεσποινίς Περσεφόνη Παπαδοπούλου

09. Η εκπαιδευτική και κοινωνική δράση της Περσεφόνης Παπαδοπούλου

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Η **Ξένια Παπαδημητρίου** αποφοίτησε από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, ακολούθως συνέχισε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Nottingham (UK) στις Πολιτικές Επιστήμες και στη Σύγχρονη Ιστορία και τώρα είναι υποψήφια διδάκτορας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, στο Τμήμα Ιστορίας του Πανεπιστημίου Νέαπολης. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζονται στην κυπριακή ιστορία κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας και συγκεκριμένα στη Γυναίκεια Εκπαίδευση.

Οι μαθήτριες του Παρθεναγωγείου Λεμεσού το 1899 με τις καθηγήτρίδες τους στη μεσαία σειρά. Στο κέντρο η Πολυξένη Λοϊζιάς, εκπαιδευτικός, συγγραφέας και αγωνίστρια. Πηγή: διαδίκτυο.

Στην πνευματική ανάπτυξη των γυναικών της Κύπρου του 19ου αιώνα συνέβαλαν ευεργετικά αρκετές γυναίκες, κυρίως μέσα από το επάγγελμα της παιδαγωγού.¹ Εργάστηκαν με σθένος για την εκπαίδευση και τη μόρφωση νεαρών κοριτσιών και προσπάθησαν να εξυψώσουν τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία σπάζοντας τα στερεότυπα πως ο ρόλος της περιοριζόταν αυστηρά εντός της οικίας σε αυτόν της μητέρας και της οικοκυράς. Ανάμεσα στις πιο σημαντικές γυναικείες μορφές, οι οποίες συνέβαλαν μέσα από τις προσωπικές τους προσπάθειες στη μορφωτική ανύψωση της Κύπριας γυναίκας, είναι η Περσεφόνη Παπαδοπούλου, η Ελένη Χρήστου, η Πολυξένη Λοϊζιάς, η Ελένη Χατζηπέτρου και η Παρασκευή Ιωάννου. Η παρούσα δημοσίευση² θα εστιάσει στην Περσεφόνη Παπαδοπούλου, η οποία συνιστά μία από τις πιο σημαντικές προσωπικότητες της Κύπρου, της οποίας οι ιδέες, η δράση και το έργο, όχι μόνο στην Κύπρο, αλλά και στην Ελλάδα, θεωρούνται πρωτοποριακά μέχρι και σήμερα. Ουσιαστικά ξεκίνησε μια καινούργια εποχή, με ριζοσπαστικές ιδέες που έχουν αφήκηση μέχρι σήμερα, 150 χρόνια μετά. Η Π. Παπαδοπούλου, όμοια με την Καλλιρόη Παρρέν και τη Σαφώ Λεοντιάδα,³ χάραξε τον δρόμο για την απελευθέρωση της γυναίκας από τον σκοταδισμό της αμάθειας που επέβαλλε η κοινωνία της εποχής. Πέραν του εκπαιδευτικού της έργου, υπήρξε κριτικός λογοτεχνίας, φιλόσοφος, ποιήτρια, μεταφράστρια, φιλόνηθρωπος,

κοινωνική εργάτρια και φεμινίστρια.

Η Περσεφόνη Παπαδοπούλου γεννήθηκε το 1888 ή 1889 στην περιοχή Κτήμα της επαρχίας Πάφου. Φοίτησε στις πρώτες τάξεις του δημοτικού στο σχολείο της γενέτειράς της, ενώ την Σ' τάξη την ολοκλήρωσε στο Βαρώσι, μετά τη μετάθεση του κυβερνητικού υπαλλήλου πατέρα της. Ακολούθως, φοίτησε για δύο χρόνια (1900-1902) στο ανώτερο τμήμα του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης και στην επόμενη διετία (1902-1904) στο Διδασκαλείο της Φανερωμένης. Την τελευταία τάξη (Γ') του διδασκαλείου την ολοκλήρωσε στο Αρσάκειο Αθηνών.⁴ Το 1904, ο πατέρας της ενημέρωσε περήφανος και «ήλιαν κατενθουσιασμένος» τη σύνταξη της εφημερίδας *Φωνή της Κύπρου*, «ότι η εκ του Παρθεναγωγείου Λευκωσίας, αποφοιτήσασα θυγάτηρ του Περσεφόνη Παπαδοπούλου πήγε στην Αθήνα και κατατάγηκε στην ανώτερη τάξη του Αρσακείου, αποσπάσασα τους επαίνους των εξεταστών».⁵ Το 1905, επιστρέφει στην Κύπρο «Αρσακειάδα» πια, με πτυχίο δασκάλας. Κατά τη διάρκεια της φοίτησής της στο σχολείο, στο κατώτατο και στο ανώτατο τμήμα, αλλά και στα Διδασκαλεία της Φανερωμένης και της Αθήνας, υπερείχε στις εξετάσεις σε σχέση με τις συμμαθήτριάς της. Η Ελένη Χρήστου, η οποία υπήρξε δασκάλα και αργότερα συνάδελφος της Παπαδοπούλου, αναφέρει ότι είχε έξοχα φυσικά χαρίσματα και ότι η επιμέλεια και η ευφυΐα της ως μαθήτρια, εξέπληττε τους καθηγητές της.⁶

¹ Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον αείμνηστο Αριστείδη Κουδουνάρη, ο οποίος μου έδωσε προφορικά όσο πιο πολλές πληροφορίες γνώριζε για την Περσεφόνη Παπαδοπούλου.

² Για περισσότερες πληροφορίες για την Περσεφόνη Παπαδοπούλου έγραψα το ακόλουθο άρθρο το οποίο εκδόθηκε στο περιοδικό *Η Δέλτος*. Ξένια Παπαδημητρίου, «Η Περσεφόνη Παπαδοπούλου και η πρωτοπόρος της δράση», σ. 107-124, *Η Δέλτος*, Σελίδες για το προσφυγικό ζήτημα, Τεύχ. 1, Λευκωσία 2017.

³ Η Καλλιρόη Παρρέν και η Σαφώ Λεοντιάς ασκούσαν το διδασκαλικό επάγγελμα στην Ελλάδα, ενώ ταυτόχρονα πρωτοστάτησαν τον 19ο αιώνα στην ανάπτυξη του φεμινιστικού κινήματος. Η Λεοντιάς υποστήριξε με θέρμη το αίτημα

των γυναικών για ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση. Η Παρρέν ήταν υπέρμαχος του γυναικείου κινήματος, υψώνοντας τη σημαία των γυναικείων διεκδικήσεων στην Ελλάδα. Βλ. Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 307-319.

⁴ Γιώτα Παρασκευά-Χατζηκώστα, «Περσεφόνη Α. Παπαδοπούλου, Βιογραφικά, Η λογοτεχνική και φεμινιστική δράση της», *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, τόμ. Δ', Λευκωσία 1999, σ. 250.

⁵ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 8 Οκτωβρίου 1904.

⁶ *Ελευθερία*, Λευκωσία 24 Μαρτίου 1949.

Η Σαπφώ Λεοντιάς, γνωστή και ως «διδασκάλισσα του Έθνους» ήταν Ελληνίδα λόγια και παιδαγωγός. Πηγή: διαδίκτυο.

Η οικογένεια της Π. Παπαδοπούλου καταγόταν από την επαρχία Πάφου. Συγκεκριμένα, ο πατέρας της, Αριστόδημος Παπαδόπουλος, καταγόταν από το χωριό Κέδαρες. Εργαζόταν ως γραφέας δημοσίων προσόδων στη βρετανική διοίκηση. Το 1896 μετατέθηκε στο διοικητήριο της επαρχίας Αμμοχώστου ως Α΄ γραμματέας προσόδων, γι' αυτό εγκατέλειψαν οικογενειακώς τη γενέτειρά του και εγκαταστάθηκαν στο Βαρώσι, μέχρι τον πρόωρο θάνατό του, εν ώρα υπηρεσίας, το 1905.⁷ Μητέρα της ήταν η Μαρία ή Μαρή Αλεξάνδρου και κατόπιν Αλεξανδρίδου. Καταγόταν από το χωριό Λυσός και προερχόταν από το γένος Φιλίππου, με γονείς τον Φίλιππο Αλεξάνδρου και την Αθηνά. Η Μαρή είχε έναν αδελ-

⁷ Ο Αριστόδημος Παπαδόπουλος βρήκε φρικτό θάνατο ενώ μετέβαινε στην Καρπασία με την ταχυδρομική άμαξα, για να ελέγξει τους εκεί φοροεισπράκτορες. Στη θέση Κατήφορο της Γιαλούσας, η άμαξα ανατράπηκε. Ο οδηγός της άμαξας κατέβηκε για να κρατήσει το αφηνιασμένο ζώο φωνάζοντας παράλληλα στον Αριστόδημο να παραμείνει στη θέση του, ο οποίος όμως φοβήθηκε και πήδηξε από την άμαξα. Στην κίνησή του αυτή, μπλήχτηκε το ένδομά του, παρασύρθηκε από την άμαξα και κτύπησε βαριά στο κεφάλι. Παρά τις προσπάθειες των γιατρών, τόσο της Καρπασίας όσο και της Αμμοχώστου, εξήνευσε. *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 2 Σεπτεμβρίου 1905, *Κύπρος*, Λευκωσία 20 Αυγούστου 1905.

⁸ Για τις πληροφορίες που σχετίζονται με το γενεαλογικό δέντρο της Περσεφόνης Παπαδοπούλου βλ. Αριστείδης Κουδουνάρης, «Περσεφώνη Παπαδοπούλου (1888-1948)», *Επιστημονική Επετηρίδα της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, τόμ. ΙΒ΄, Λευκωσία 2016, σ. 425-428, και τα βιβλία του ίδιου *Η συμβολή του Αρσάκειου εις την παιδείαν της Κύπρου*, Λευκωσία 2014, σ. 31 και Αριστείδης Κουδουνάρης, *Βιογραφικό Λεξικό Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2005, σ. 325. Βλ. επίσης τα έργα της Γιώτας Παρασκευά-Χατζηκώστα, *Περσεφώνη Παπαδοπούλου, Ψηφίδες Ζωής*, Λευκωσία 2006, σ. 14, και «Περσεφώνη Α. Παπαδοπούλου...», *ό.π.*, σ. 249-294.

⁹ Αυτή την περίοδο, περί τα τέλη του 19ου αιώνα, η πλειοψηφία των κατοίκων της Κύπρου ήταν αγράμματοι. Όταν το 1878 η Αγγλία κατέλαβε την Κύπρο υπήρχαν πολύ λίγα σχολεία και αυτά ήταν δημοτικά στις πόλεις και τις κυριότερες κωμοπόλεις. Σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης υπήρχαν ελάχιστα

Πορτρέτο της Καλλιρόης Παρρέν. Η Καλλιρόη υπήρξε η πιο δυνατή φωνή έκφρασης των διεκδικήσεων των γυναικών για συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα της χώρας, μέσω του περιοδικού που εξέδιδε *Εφημερίς των Κυριών*. Πηγή: διαδίκτυο.

φό, τον Ιωάννη Φ. Αλεξανδρίδη, που ζούσε από το 1895 στην Αμμοχώστο, ασκώντας το επάγγελμα του δασκάλου αρχικά και του δικηγόρου έπειτα, ο οποίος τη στήριξε οικονομικά μετά την τραγική απώλειά του συζύγου της. Οι γονείς της Παπαδοπούλου απέκτησαν ακόμη μία θυγατέρα την Αθηνά, η οποία σπούδασε επίσης δασκάλα και ακολουθούσε το παράδειγμα της αδελφής της.⁸ Ουσιαστικά, η Παπαδοπούλου μεγάλωσε σε μια μορφωμένη οικογένεια, για τα δεδομένα της εποχής,⁹ στην οποία όπως αναφέρει η ίδια, «η απαιδευσία βασιλεύει στον λαό»,¹⁰ μέσω της οποίας της δόθηκαν τα απαραίτητα πνευματικά εφόδια για τη μετέπειτα εξελικτική της πορεία.

και αυτά δεν ήταν πλήρη γυμνάσια. Η ελληνική δημοτική και μέση εκπαίδευση ήταν ανεπτυγμένη σε περιορισμένο βαθμό και ο βασικός λόγος είναι ότι η πνευματική ανάπτυξη της Κύπρου ανεκόπη πολλές φορές εξαιτίας της εναλλαγής των διαφόρων κατακτητών. Ο αριθμός των αγοριών που φοιτούσαν στο σχολείο ήταν μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο των κοριτσιών. Αυτό συνέβαινε κυρίως γιατί κυριαρχούσε η αντίληψη ότι ο ρόλος της γυναίκας ήταν αυτός της μητέρας και περιοριζόταν σε αποκλειστικά οικιακά καθήκοντα και οποιαδήποτε απόκλιση την απομάκρυνε από τον βασικό της προορισμό. Έτσι επηρεάζονταν δυσμενώς η εκπαίδευση των κοριτσιών. Βλ. γενικά Μιχαήλ Βολονάκης, *Η εκπαίδευση εν Κύπρω από της αγγλικής κατοχής 1878-1912*, Αθήνα 1913, Κλέοβουλος Μυριανθοπούλος, *Η παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας 1878-1946*, Λεμεσός 1946, Κωνσταντίνος Σπυριδάκης, *Η εκπαιδευτική πολιτική της εν Κύπρω Αγγλικής Κυβερνήσεως (1878-1952)*, Λευκωσία 1952, του ίδιου, «Η ελληνική εκπαίδευση εις την Κύπρον», *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι και Άρθρα, Εκπαιδευτικά κατευθύνσεις και μακροί αγώνες Προστασίας και Διατηρήσεως της Ελληνικής Παιδείας εν Κύπρω*, τόμ. Β΄, Λευκωσία 1974, σ. 159-178, Θεόδωρος Παπαδόπουλλος, *Κώδι-σχολείων Λευκωσίας*, Λευκωσία 1991, Παναγιώτης Περισάνης, *Ιστορία της εκπαίδευσης των κοριτσιών στην Κύπρο*, Λευκωσία 1998.

¹⁰ Περσεφώνη Παπαδοπούλου, *Εκπαιδευτικών Υπόμνημα. Η εν Ελλάδι μεταρρυθμιστική κίνησις και τα κυριώτερα προβλήματα του Κυπριακού σχολείου*, Λευκωσία 1930, σ. 19.

● Η Π. Παπαδοπούλου απεικονίζεται στη δεύτερη σειρά (σημειώνεται με κόκκινο κύκλο) μαζί με καθηγητές και μαθήτριες του Παρθεναγωγείου Αμμοχώστου. Πηγή: Αγνή Μιχαηλίδη, Το Παλιό Βαρώσι.

Βιογραφικά στοιχεία

Η επιστροφή της Παπαδοπούλου στην Κύπρο, ως πτυχιούχου δασκάλας, συνέπεσε χρονικά με τον θάνατο του πατέρα της, ο οποίος είχε μεγάλο οικονομικό και ηθικό αντίκτυπο στην οικογένεια. Η εφημερίδα *Φωνή της Κύπρου* σε σχετικό άρθρο για τον θάνατο του Αριστόδημου Παπαδοπούλου εισηγήθηκε την παροχή χρηματικής βοήθειας στην οικογένεια.¹¹ Ως εκ τούτου, η Παπαδοπούλου για να συνεισφέρει οικονομικά στην οικογένειά της, αναγκάστηκε να αρχίσει αμέσως να εργάζεται. Διορίζεται στη θέση της υποδιευθύντριας στο Παρθεναγωγείο της επαρχίας Αμμοχώστου, στην οποία και παραμένει μέχρι το 1919. Ο Κ. Κύρρης γράφει σχετικά:

Το Ανώτερον Παρθεναγωγείον Αμμοχώστου, από των πρώτων του χρόνων ελάμπρυνεν η παρουσία και η δράσις εν αυτώ, δύο εξόχων διδασκαλισσών του γένους, δημιουργησασών έργων μεταρρυθμιστικών και εποικοδομητικών εν τη εκπαίδευσί της Αμμοχώστου και της Κύπρου εν γένει, της Περσεφόνης Α. Παπαδοπούλου και της Ελένης Γ. Χ' Πέτρου.¹²

Μαζί με την Ελένη Χατζηπέτρου, το 1906, συμμετέχουν ενεργά στην ίδρυση του πρώτου γυναικείου Φιλόπρωχου Συλλόγου Ελληνίδων Κυριών Αμμοχώστου, με την ονομασία «Ομάδα

Ενώσεως Ελληνίδων Ο.Ε.Ε.», με βασικό σκοπό τη διοργάνωση μουσικοφιλολογικών εσπερίδων, τη διεξαγωγή εράνων για άπορα παιδιά, τη φροντίδα των ηλικιωμένων και τη διενέργεια άλλων κοινωφελών κοινωνικών πράξεων.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής της στην Αμμόχωστο, η Π. Παπαδοπούλου άρχισε να ξεδιπλώνει το συγγραφικό της ταλέντο, γράφοντας ποιήματα, διηγήματα, στοχασμούς και δοκίμια στη δημοτική γλώσσα. Τα κείμενά της φανερώσουν ένα ευφυές και βαθυστόχαστο άτομο. Εκφραστικό της μέσο υπήρξε ο Τύπος της εποχής. Μέσα από τα δημοσιεύματα και τις πνευματικές της πρωτοβουλίες, άρχισε να επιδρά και να επηρεάζει γυναίκες σε όλη την Κύπρο. Ως αποτέλεσμα της συγγραφικής της πένας ήταν η διαμόρφωση λογοτεχνικής, πνευματικής και κοινωνικής συνείδησης στις Κύπριες γυναίκες, αλλήλ και «των εν γένει κυπριακών γενεών της εποχής της, μιας εποχής πληθούσης από σφριγηλές εν Κύπρω αναζητήσεις και προετοιμασίες».¹³

Τα γραφόμενα της Παπαδοπούλου σχολιάζονταν κυρίως θετικά. Δεν έλειπαν ωστόσο και οι αρνητικές κριτικές, προερχόμενες κυρίως από όσους αδυνατούσαν να κατανοήσουν και να αποδεχθούν τις φιλοπρόοδες ιδέες της. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι ο Πόλλυς Μοδινός ο οποίος, με σχετικό άρθρο στην εφημερίδα

¹¹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 27 Αυγούστου/9 Σεπτεμβρίου 1905.

¹² Κώστας Κύρρης, *Ιστορία της Μέσης Εκπαίδευσως Αμμοχώστου 1191-1957*, Λευκωσία 1967, σ. 143.

¹³ Στο ίδιο, σ. 144-145.

Φύλλα από την πρώτη σελίδα της εφημερίδας Εστιάδες. Πηγή: κυπριακός Τύπος.

Αλήθεια, κρίνει πολύ αυστηρά το ποίημά της «Ο Χειμώνας». Αναφέρει ενδεικτικά ότι υπερβαίνει το μέτρο της φαντασίας, χαρακτηρίζοντάς το «παντελή αποτυχία». Συνεχίζοντας τον σχολιασμό του, κατηγορεί την ποιήτρια ότι πιστεύει στη μετεμψύχωση, δείχνοντάς το μάλιστα με πολύ άσχημο τρόπο. Στο τέλος, τα καταληκτικά του σχόλια είναι πολύ υποτιμητικά, αφού γράφει χαρακτηριστικά ότι:

η Δίδα Περσεφόνη Παπαδοπούλου νομίζει πως όσο πιο στριφνά και να γράφει θα τη θαυμάσουν περισσότερο. Τι άδικο έχει. Τελειώνοντας τις κρίσεις μου ζητώντας συγγνώμη από τους αναγνώστες που τόσο τους εκούρασα, αν και συγγνώμη θα έπρεπε να ίδια Δίδα να ζητήσει που τους κούρασε δύο φορές.¹⁴

Η διδασκάλισσα Περσεφόνη Παπαδοπούλου

Το πιο σημαντικό εκφραστικό της μέσο ήταν η έκδοση και η κυκλοφορία της δικής της δεκαπενθήμερης «Εφημερίδας των Κυπρίων», με το όνομα *Οι Εστιάδες*, η οποία τυπώθηκε στην Αμμόχωστο σε 36 φύλλα (από τις 15/28 Νοεμβρίου 1913 έως τις 1/14 Μαΐου 1915) με υπεύθυνη έκδοσης την ίδια την Περσεφόνη Α. Παπαδοπούλου.¹⁵ Ήταν η πρώτη και μοναδική κυκλοφορία μιας τέτοιας εφημερίδας την περίοδο αυτή στην Κύπρο και μια από τις ελάχιστες σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο. *Οι Εστιάδες* αποτέλεσαν «σταθμόν εις τα γυναικεία χρονικά της νήσου ολόκληρου διά τε την προσωπικήν ακτινοβολίαν της εκδότιδος διευθυντρίας διά των *Εστιάδων* και διά την έκφρασιν της εντοπίας

πνευματικότητος ην επραγματοποίησιν».¹⁶ Η εφημερίδα *Νέον Έθνος* χαιρετίζει την κυκλοφορία της και τονίζει τον πόθο των Κυπρίων «να δουν τον μεμορφωμένον γυναικείον κόσμον της Νήσου χειραγωγούντα τας ομοφύλους του εις πνευματικήν ανάπτυξιν και δράσιν ανάλογον της λοιπής προόδου...».¹⁷

Στις *Εστιάδες* συγκεντρώνονταν κείμενα που καλύπταν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων: λογοτεχνία, φιλοσοφία, λογογραφία, παιδαγωγικά, ελληδική και διεθνή πολιτική επικαιρότητα, μεταφράσεις λογοτεχνικών κειμένων κ.ά. Η λογοτεχνική ύλη περιλαμβάνει αναδημοσιεύσεις (ποιήματα του Δ. Βικέλα, Γ. Δροσίνη, Κ. Παλαμά κ.ά.), καθώς και συνεργασίες γυναικών τόσο από την Κύπρο όσο και από τον ευρύτερο χώρο του ελληνισμού. Ποιήματα δημοσιεύουν και οι Ελένη Κομνηνού, Ελένη Λαμάρη, Πολυξένη Λοϊζιάς, Μαρίκα Πιπίτζα, Ελένη Σβορώνου κ.ά. Επιπρόσθετα, εννέα γυναίκες υπογράφουν διηγήματα κοινωνικού κυρίως περιεχομένου, τα οποία αναφέρονται σε καθημερινά προβλήματα της ζωής, και παράλληλα θίγουν την υποβάθμιση της γυναίκας και τον ταξικό διαχωρισμό. Επίσης, συχνά είναι τα κείμενα-αφιέρωματα στον Δ. Σολωμό και τον Α. Κάλβο, των οποίων το έργο η Παπαδοπούλου θαύμαζε πάρα πολύ.¹⁸ Πολύ εύστοχα η Γ. Παρασκευά-Χατζηκώστα¹⁹ γράφει ότι η εφημερίδα *Εστιάδες* «γίνεται ένα κανάλι, το οποίο διοχετεύει ελληνική και ευρωπαϊκή διανόηση, στο πενιχρό τότε πνευματικό κλίμα της Κύπρου. Το παράτολμο αυτό άνοιγμα της νεαρής τότε Π. Παπαδοπούλου καταδεικνύει μια μεγάλη προσωπικότητα, ένα μοναδικό πνεύμα

¹⁴ «Κριτικά Σημειώματα», *Αλήθεια*, Λεμεσός 17 Μαρτίου 1917.

¹⁵ Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Κυπριακά Λογοτεχνικά Περιοδικά στα χρόνια της Αγγλοκρατίας*, Λευκωσία 2001, σ. 26.

¹⁶ Κύπρος, ό.π., σ. 144.

¹⁷ *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 9/22 Νοεμβρίου 1913.

¹⁸ Παπαλεοντίου, ό.π., σ. 26-27.

¹⁹ Παρασκευά-Χατζηκώστα, *Περσεφόνη Παπαδοπούλου...*, ό.π., σ. 46.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ

Σύντομα σβύνει 'στό δοχείο 41
ἀπάνω σὶδ ἔηρδ τὸν κάλυκά του
τὸ ρόδο ἢ τὸ τρυφερό τὸ ἴο·
ἀπὸ νωρὸς νεκροχρῶμα τὰ πέταλά του
μέσ' 'στό νερὸ κυλοῦν τὸ λιμνιασμένο 42
καὶ μία 'μέρα ἔχει ζήσει τὸ καυμένο!

Σύντομα γύρουν με ἰοὺς πεθαμμένους 43
ἀχνόυλα καὶ ψαλλοδοκόμενα
τῆς 'Ανοιξῆς τὰ πρῶτα παιδικόπλεχτα σισφάνια·
θάκινθοι, ροδοῦλες καὶ λοιτάνια
κυλοῦν γοργόποδα τὸ ἓνα με τὸ ἄλλο,
'σίτὸν ἰάφο γιὰ νὰ φθάσουν δίχως ἄλλο.

Σύντομα σβύνει κι' ἢ 'Αγάπη' κι' ὁ καῦμός της 44
πάει καὶ ἀγνωσβύεται πισταγμένος
ἀπὸ τὰ βράθη τῆς ψυχῆς, λησμονημένος·
ἀνήλικο τῆς ὠμορφιάς τὸ παλληκάρι
πέφτει ἀγιάτρειτο 'στοῦ πόνου τὸ κρεββάτι
κι' ὁ ἄγγελος τοῦ οἴγου κλείει εὐθὺς τὸ μάτι.

Σύντομες ἢ χαρὲς μας καὶ οἱ πόνοι 45
τρελλοῦτοιχοι κι' ἀγνόφαροι κυλοῦνε,
'στὴν ἄβυσσο νὰ πᾶνε νὰ σβυσοῦνε·
καὶ πρὶν τὴν εἶσα τους βαθύχωμη τὴν πιάσουν,
ἀέρινοι κυλοῦν ἀπ' τὴν ζωὴ μας,
προτοῦ πετάξουν θελητὶ με τὴν πνοή μας,
προτοῦ ἢ ψυχὲς ὀλόγωμα χορτάσουν.

ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ.

Ποίημα της Περσεφόνης Παπαδοπούλου με τίτλο «Σύντομα». Πηγή: κυπριακός Τύπος.

διανόησης και σκέψης, το οποίο αποτέλεσε και θα έπρεπε να αποτελέσει φωτεινό παράδειγμα προς μίμηση».

Οι Εστιάδες τάσσονταν καθαρά υπέρ της γυναικείας χειραφέτησης και προήγαγαν θέματα όπως η ισότητα των δύο φύλων, η ανάγκη μόρφωσης των γυναικών, η δυνατότητα εργασίας εκτός σπιτιού καθώς και το δικαίωμα ψήφου. Η προοδευτική θεματολογία, με τον έκδηλο φεμινιστικό χαρακτήρα των Εστιάδων, ήταν επόμενο, ήδη από το πρώτο κιόλας φύλλο, να προκαλέσει τις αντιδράσεις εκείνων που θεωρούσαν πως η θέση της γυναίκας ήταν κατώτερη από αυτή των ανδρών αλλήλα και ὅσων εναντιώνονταν στην ύπαρξη οποιουδήποτε αλλήλου ρόλου για τις γυναίκες πέραν αυτού της μητρότητας. Εστία έκφρασης των αντιδράσεων υπήρξε κυρίως η εφημερίδα *Κυπριακός Φύλαξ*, η οποία αποδοκίμαζε τον σκοπό έκδοσης των Εστιάδων, όπως αυτός αναφέρεται στο εκδοτικό τους σημείωμα:

Αἱ Εστιάδες θέλουσι βαδίσει εὐέλπιδες πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν: Να ἐπισκοπήσωσι τὴν διὰ τῶν αἰῶνων ἐξέλιξιν τοῦ γυναικείου ζητήματος, τὰς θάσεις καὶ τὰς ἀρχάς, ἀφ' ὧν ὠρμήθησαν οἱ κατὰ καιροῦ νομοδῶγοι πρὸς παγίωσιν τῶν ἀνελεῦθερων θεσμῶν, ἀφ'

ΟΙΚΤΡΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΥΠΑΛΛΗΛΟΥ

Διότι ἤθελῆσε νὰ πηδήσῃ
ἀπὸ τὴν ἄμαξαν.

Ὁ ἐν Βαρῶσις γραμματεὺς τῶν προσόδων Ἀριστόδημος Παπαδόπουλος οἰκτρὸν εὗρε θάνατον τῆ παρελθούσῃ ἐβδομάδι, ἐνῶ μετέβαινε εἰς Καρπασίαν ἐπιστάλων τῆς ταχυδρομικῆς ἀμαξῆς χάριν ἐξελέγξεως τῶν αὐτόθι εἰσπρακτῶρων.

Ἐνεκεν βλάβης τῆς ἀμαξῆς ὁ δυστυχὴς Ἀριστόδημος φοβηθεὶς ἠθέλησε νὰ πηδήσῃ, ἀλλ' ἀπολέσας τὴν ἰσορροπίαν κατέπεσε καὶ ἐκτύπησεν εἰς τὴν κεφαλὴν, τοσοῦτον δὲ σφοδρὸν ἦν τὸ κτύπημα, ὥστε μετὰ 2 ὥρας ἐξέπνευσε.

Το δημοσίευμα του θανάτου του Αριστόδημου Παπαδόπουλου, στην εφημερίδα *Φωνὴ τῆς Κύπρου* (Λευκωσία 2 Σεπτεμβρίου 1905). Ο Παπαδόπουλος βρήκε φρικτὸ θάνατο ἐνῶ μετέβαινε στην Καρπασία για να ελέγξει τους εκεί φοροεισπράκτορες. Στη θέση Κατήφορο της Γιαλούσας, η άμαξα ανατράπηκε. Παρά τις προσπάθειες των γιατρῶν, τόσο της Καρπασίας ὅσο καὶ της Αμμοχώστου, ἐξέπνευσε. Πηγή: κυπριακός Τύπος.

ὡν ἐξηρτήθη επικινδύνως ἡ κοινωνικὴ τῆς γυναικὸς ἀποκατάστασις, τὰς ἐσφαλῆμένες ἢ μὴ θεωρίας, ἐφ' ὧν ἐσπρήχθη ἡ ἀγωγή τῆς καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν μέτοχον καὶ κοινωνόν του ἀθανάτου Ἑλληνικοῦ πνεύματος.²⁰

Με υποτιμητικό και απαξιωτικό ὕφος, η εφημερίδα της πρωτεύουσας αναφέρεται στις επαναστατικές αρχές των Εστιάδων, τις οποίες θεωρεῖ πως πρεσβεύουν οι γεροντοκόρες της Μεγάλης Βρετανίας που καταστρέφουν καταστήματα, πυρπολοῦν τις οἰκίες των υπουργῶν, διαπράττοντας πολλὲς ἀσχημίες καὶ ἐξευτελίζοντας τὴ γυναικεία φύση. Επιπλέον, θεωρεῖ ὅτι ἡ μόρφωση των γυναικῶν πρέπει να αποσκοπεῖ μόνο στη διαμόρφωση ἐντιμῶν οἰκοδεσποινῶν καὶ φιλόστοργων μητέρων.²¹ Επιπρόσθετα, σχολιάζεται καυστικά ἡ ονομασία τῆς εφημερίδας *Εστιάδες* με ἀφορμὴ τὸ μῶτο²² που συνοδεύει τὴν εἰκόνα μίας γυναικὸς στον πρόλογο τῆς εφημερίδας. Οἱ πολέμιοί της χαρακτήρισαν τὴ γυναίκα «γεροντοκόρη» που παριστάνει τὴν ιδεώδη γυναίκα-πρότυπο για τὴς Εστιάδες. Συγκεκριμένα γράφονται τὰ ἐξῆς:

Ἀντὶ «Εστιάδες» ἀς μετονομασθῇ ἡ πρώτη εφημερίς τῶν Κυριῶν ἐν Κύπρῳ «Μητέρες», καὶ ἀντὶ τῆς ἀπογοητευμένης γεροντοκόρης ἀς

²⁰ Εστιάδες, Λευκωσία 15/28 Νοεμβρίου 1913.

²¹ «Η Εφημερίς των Κυριῶν ἐν Κύπρῳ "Εστιάδες"», *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 22 Νοεμβρίου 1913.

²² Θεωρήθηκε προκλητικό και πολύ φεμινιστικό τὸ μῶτο τῆς εφημερίδας τὸ ὁποῖο βρισκόταν πάντα στο πρώτο φύλλο τῆς εφημερίδας δίπλα ἀπὸ τὴν εἰκόνα μίας γυναικὸς. Το

μῶτο τῆς εφημερίδας *Εστιάδες* ἔγραφε: «Γυνὴ εὐπαιδευτὸς καὶ γυνὴ βάνουσος εἶναι διὰ τὴν οἰκίαν ἢ μὲν εὐλογία, ἢ δὲ κατὰρα ἴσης σπουδαιότητος. Μορφώσατε καὶ ἀνυψώσατε τὴν γυναίκα καὶ θα ἴδῃτε μετὰ θαυμασμοῦ οὐλόκληρον ἀναγέννησιν ἀνθρωπότητος». Βλ. *Εστιάδες*, Αμμοχώστος 30 Δεκεμβρίου 1913/12 Ἰανουαρίου 1914.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ

Δύνανται αἱ γυναῖκες νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς
ἄνδρας εἰς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας;

Β'.

Ἄλλ' ὑπέρχουσι φυσιολογικῶς τινὲς διαφοραὶ μεταξὺ ἄνδρος καὶ γυναίκης τάσσουσαι φαινομενικῶς τὴν διανοητικὴν αὐτῆς δύναμιν ἐν ἤττονι μοίρᾳ καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἐπιπολαίως καταδικάζουσαι τὴν ἰσθμῶν αὐτῆς ἐπίδωσιν ἐν ταῖς πνευματικαῖς ἐπιστήμασι καὶ καθόλου ἐν τοῖς ἔργοις ἐκείνοις, ἐν οἷς ἡ λεπτολόγος ἐνέργεια τῆς δια-

Ἐν ταῖς ἀγροδιαίτοις συστάσι τῶν πρώτων ἐυθρόπων καὶ ταῖς ὑρισταμέναις μέλει σήμερον ἀγρίαις φυλαῖς τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, οὐκ οὐδεμία ἀγωγή ἐπέτηγεν ἑτεροβιρῆ ἀνάπτυξιν παρὰ τινι τῶν δύο φύλων καὶ οὐδεὶς τεχνικὸς χρωστῆρ ἤθε νὰ χρωματίσῃ ροδιώτερον τοὺς ὀρίζοντα τοῦ ἔθνος ἐκ τῶν δύο, ἡ πνευματικὴ ὁμοιότης εἶναι προφανεστάτη καὶ ὁ ἀνὴρ εἶναι ὁμοίως ἀνεπατήδειος καὶ ἀδέξιος περὶ τῆς

Το ἄρθρο της στην εφημερίδα *Ἐλευθερία* (Λευκωσία 13/26 Μαΐου 1917) με τίτλο «*Ἡ Πνευματικὴ Ἀνάπτυξις τῆς Γυναίκος*», στο οποίο τονίζει την ἀνάγκη ἀνάδειξης τῆς γυναίκα. Πηγή: κυπριακὸς Τύπος.

εἰκονιστὴ γυνή (εὐρωστος καὶ ἀνθρώ, ὡς εἶνε ὅλαι αἱ μητέρες) φέρουσα ἐν βρέφος θηλάζον, δύο νήπια ἐπὶ των γονάτων καὶ τσοσάτα ἄλλα παιδιά παίζοντα. [...] Τοιοῦτων γυναικῶν ἔχει ἀνάγκην ὁ Ἕλληνισμὸς ἵνα ἀνακτῆσθαι τὴν μεγάλην προγονικὴν κληρονομίαν του...²³

Ἡ εκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δράσις τῆς Περσεφόνης Παπαδοπούλου

Ἐκτός ἀπὸ τῆς *Ἐστιάδες*, ἡ Παπαδοπούλου, ἀφού ἐργάστηκε γιὰ 15 σχεδὸν χρόνια στὸ Παρθεναγωγεῖο Ἀμμοχώστου παραιτήθηκε καὶ τὸ 1919 διορίστηκε διευθύντρια στὸ Ευρυβιάδειο Παρθεναγωγεῖο Λάρνακας. Τὴ θέση αὐτὴ κατείχε γιὰ 20 συναπτά ἔτη ἡ Παρασκευὴ Ἰωάννου, τὴν ὁποία ὁμως ἡ Σχολικὴ Ἐπιτροπὴ «υποβίβασε» στὴ θέση τῆς υποδιευθύντριας, κάτι που δὲν ἀποδέχθηκε.²⁴ καθὼς ἔλαβε διορισμὸ διευθύντριας Παρθεναγωγείου στὴν Ἀθήνα.²⁵ Ὁ διορισμὸς τῆς Παπαδοπούλου προκάλεσε τὴν ἀντίδραση τῶν κατοίκων τῆς πόλης.²⁶ Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἡ δυσἀρέσκεια καὶ ἡ ἀντίδραση τῶν κατοίκων δὲν ἀποτελέσασαν ἀνασταλτικὸ παράγοντα γιὰ τὴν Πνευλιόνη, γι' αὐτὸ καὶ παρέμεινε στὴ θέση μέχρι τὸ 1921, ὅταν ἡ νέα Σχολικὴ Ἐπιτροπὴ, ἀνακαλῶντας, στὴν οὐσία, τὴν ἀπόφαση τῆς προηγούμενης Ἐπιτροπῆς, ἐπαναδιόρισε στὴ θέση τῆς τῆς διευθύντριας Παρασκευῆς Ἰωάννου.²⁷ Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀπόφαση τῆς Σχολικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ Π. Παπαδοπούλου ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ Π. Ἰωάννου δύο χρόνια προηγουμένως υποβιβάστηκε στὴ θέση τῆς υποδιευθύντριας. Ἀπέριψε τὴν πρόταση καὶ συνέχισε τὴν πνευματικὴ τῆς ἀναζήτησι, μεταβαίνοντας γιὰ σπουδῆς στὴ Γαλλία. Πολλὴ πιθανόν αὐτὴ ἡ διαμάχη νὰ στενοχω-

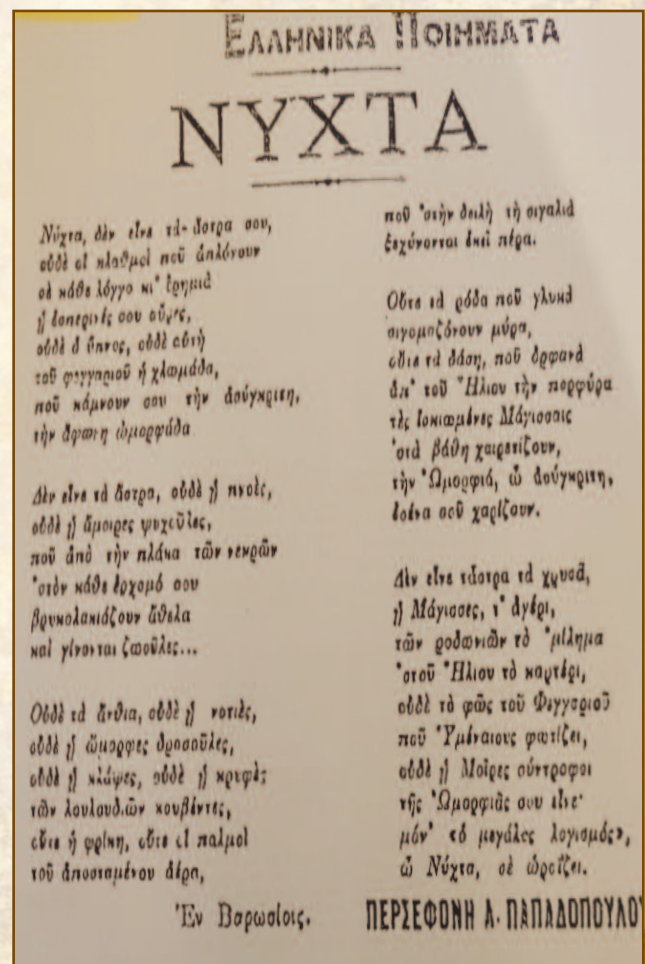
²³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. «Μητέρες οὐχὶ Ἐστιάδες», *Κυπριακὸς Φύλαξ*, Λευκωσία, 6 Δεκεμβρίου 1913.

²⁴ *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα 29 Ἰουνίου/12 Ἰουλίου 1919.

²⁵ *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα 5/18 Ὀκτωβρίου 1919.

²⁶ Για περισσότερα βλ. Κουδουνάρης, «Περσεφόνη Παπαδοπούλου (1888-1948)...», ὁ.π., σ. 426 *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα 20 Ἰουλίου/2 Αὐγούστου 1919.

²⁷ *Ἐνωσις*, Λάρνακα 19/2 Ἰουλίου 1921.

Ποίημα τῆς Π. Παπαδοπούλου με τίτλο «*Νύχτα*». Πηγή: κυπριακὸς Τύπος.

ΠΑΓΚΥΠΡΙΟΝ ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΚΥΡΙΩΝ

ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ

Παρακαλοῦνται αἱ κυρίαὶ καὶ δεσποινίδες τῆς πόλεως ὅπως αἴθρῳν Κυριακὴν 12' Ἀπριλίου, ὥρα 1 μ.μ. εὐαρεστηθῶν γὰρ προσέλθουν εἰς τὸ ἔξω τῆς πόλεως Παρθεναγωγεῖον (τέως ξενοδοχεῖον Χούρη) ὅπως ἀνταλλάξωμεν σκέψεις περὶ ἰδρύσεως ἐνὸς Παγκυπρίου Σωματείου Κυριῶν με πνευματικὸν καὶ ἐκπολιτιστικὸν σκοπὸν.

Διατελοῦμεν μετ' ἰξαιρέτου τιμῆς
ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγήτρια Παιδαγωγικῶν.

● **Η ανακοίνωση-πρόσκληση στη Φωνή της Κύπρου (12 Απριλίου 1925), με την οποία καλούνταν κυρίες και δεσποινίδες σε συζήτηση με στόχο να ανταλλάξουν ιδέες/σκέψεις για την ίδρυση Παγκύπριου Σωματείου Κυριῶν, του οποίου ο σκοπός θα είναι πνευματικός και πολιτιστικός.** Πηγή: Αρχείο Γ. Παρασκευά-Χατζηκωστή.

ρησε τις δύο «Αρσακειάδες», όμως αποτέλεσε την αφορμή της απόφασης της Παπαδοπούλου για περαιτέρω σπουδές.

Στο μικρό χρονικό διάστημα παραμονής και εργασίας της ως διευθύντρια στο ανώτερο τμήμα του Ευρυβιάδειου Παρθεναγωγείου Λάρνακας, άφησε το στίγμα της στην κοινωνική ζωή της πόλης.²⁸ Η Π. Παπαδοπούλου ανάλαβε έντονη δράση για τη σύσταση του σωματείου της Φιλοπτόχου Αδελφότητας των Ελληνίδων Λάρνακας, του οποίου ο σκοπός ήταν η παροχή προστασίας και βοήθειας σε άπορα παιδιά και φτωχές οικογένειες, καθώς και η αναβάθμιση της πνευματικής ζωής της πόλης μέσα από διαλέξεις και συναυλίες. Τον Δεκέμβριο του 1920, ιδρύεται το σωματείο, με 200 μέλη και με βασικές συνεργάτιδες τις Εθ. Ζαννέτου, Ε. Αντωνιάδου, Αγ. Σούντια, κ.ά. Διοργανώθηκαν μουσικοφιλολογικές εσπερίδες υπέρ του σωματείου αλλά και διαλέξεις, στις οποίες η Παπαδοπούλου προώθησε θέματα που αφορούσαν την ψυχολογία του παιδιού, την προβολή του ρόλου της γυναίκας διά μέσου των αιώνων καθώς και την κοινωνική της επίδραση κ.ά.²⁹ Η εφημερίδα *Ένωσις* γράφει ότι,

η ελληλόγμος Διευθύντρια του Παρθεναγωγείου μας είναι αξία των θερμότερων συγχαρητηρίων καθότι την κοινωνική δράσιν δεν περιορίζει εις τους τέσσαρας τοίχους της αιθούσης των παραδόσεων του Σχολείου αλλά επεκτείνει ταύτην και εις ακτίνια ευρυ-

*τέραν εν τη κοινωνία.*³⁰

Όταν αποχώρησε από τη Λάρνακα, τον Σεπτέμβριο του 1921, συνοδευόταν από πλήθος πολιτών και μαθητριών της επαρχίας, εκτιμητών του έργου της. Προτού μεταβεί στη Γαλλία, παρακάθισε σε προεισαγωγικές εξετάσεις στη γαλλική και τη λατινική γλώσσα και έγινε δεκτή στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης. Σπούδασε στο Παρίσι για τρία χρόνια και, μέσα στο μικρό αυτό χρονικό διάστημα, κατάφερε να απορροφήσει και να αποκτήσει γνώση από διάφορους κλάδους της επιστήμης, αποκτώντας τα ακόλουθα πτυχία/διπλώματα: το 1923 με βαθμό άριστα απέκτησε το πτυχίο Παιδαγωγικών Πανεπιστημίου Παρισίων, το 1924 και πάλι με βαθμό άριστα έγινε κάτοχος του πτυχίου Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Παρισίων, το 1923 πήρε το δίπλωμα Νεοελληνικών και Βυζαντινών Σπουδών Πανεπιστημίου Παρισίων και το 1924 κατέκτησε το δίπλωμα Δημοσιογραφίας από τη Διεθνή Σχολή Ανώτερων Κοινωνικών Σπουδών του Παρισιού.³¹ Πολύ εύστοχα ο Κουδουνάρης γράφει ότι «ήτο η πλέον κατηρτισμένη Κυπρία της εποχής της και πολύ φοβάμαι ότι και σήμερα ακόμη η Περσεφόνη αναφορικά με τα διπλώματα θα υπερέχει».³² Ο κυπριακός *Τύπος* αναφέρεται με θαυμασμό στις ακαδημαϊκές της επιτυχίες. Η εφημερίδα της πρωτεύουσας *Φωνή της Κύπρου* έγραψε:

²⁸ Αγνή Μιχαηλίδη, *Λάρνακα, η παλιά Σκάλα*, Λευκωσία 1974, σ. 103-104.

²⁹ Για την ίδρυση του «Σωματείου Φιλόπτοχου Αδελφότητος των Ελληνίδων Λάρνακος» βλ. *Ένωσις*, Λάρνακα 14/27 Νοεμβρίου 1919 και 21 Νοεμβρίου/4 Δεκεμβρίου 1919, *Ελευθερία*, Λευκωσία 23 Νοεμβρίου/6 Δεκεμβρίου 1919, «Μουσικοφιλολογική Εσπερίς», *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 24

Ιανουαρίου 1920, Παρασκευά-Χατζηκωστή, *Περσεφόνη Παπαδοπούλου*, ό.π., σ. 53.

³⁰ *Ένωσις*, Λάρνακα 3/16 Απριλίου 1920.

³¹ Παρασκευά-Χατζηκωστή, «Περσεφόνη Α. Παπαδοπούλου...», ό.π., σ. 257-258.

³² Κουδουνάρης, «Περσεφόνη Παπαδοπούλου (1888-1948)...», ό.π., σ. 426.

● Η εφημερίδα *Εστιάδες*. Πηγή: κυπριακός Τύπος.

Η μετ' εξαιρετικής διακρίσεως συμπληρώσασα τας επιστημονικάς της σπουδάς ευφυσστάτη συμπατριώτις μας Περσεφόνη Παπαδοπούλου έτυχε και του τίτλου διδάκτορος της φιλοσοφίας εγκριθέντος παμψηφεί υπό της του Πανεπιστημίου Συγκλήτου του συγγράμματός της... [...] Ο Πρύτανης αναγγέλλων αυτή την απονομήν του τιμητικωτάτου τίτλου, προς το οποίον αποβλήθουν και εν αυτή τη Γαλλία μόνον όσοι προαίφονται διά καθηγεσίαν Πανεπιστημίου, και συχαίρων αυτήν είπε μεταξύ άλλων ότι πρέπει να είναι υπερήφανος διότι είναι η μόνη Ελληνίς και η πρώτη εκ των ξένων, η οποία εξέρχεται του Πανεπιστημίου φέρουσα τόσους και τόσον ζηλευτούς επιστημονικούς τίτλους.³³

Ακολούθως, η Π. Παπαδοπούλου επιλέγηκε από τους Γάλλους καθηγητές της για να μεταβεί στη Γερμανία, σε εκπαιδευτική αποστολή, με αποστολή την παρακολούθηση της προόδου της παθολογικής ψυχολογίας και την υποβολή σχετικής έκθεσης στο Πανεπιστήμιο. Η επιλογή της βέβαια βασίστηκε στην πρωτοφανή επιτυχία που σημείωσε στις εξετάσεις αλλά και την απόκτηση τεσσάρων πανεπιστημιακών διπλωμάτων, σε βραχύ χρονικό διάστημα. Πρόσθετα, έτυχε τιμητικής πρόσκλησης και πήγε στη Δρέσδη για να συμμετάσχει στο Πανευρωπαϊκό Συνέδριο για προώθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.³⁴ Πολύ σημαντική και τιμητική, μέχρι και σήμερα, είναι η προσφορά δύο ακαδημαϊκών θέσεων, τις οποίες όμως απέρριψε. Επίσης, της προσφέρθηκαν οι θέσεις της διευθύντριας στο Αρσάκειο Αθηνών, στα Αρσάκεια Διδασκαλεία Κέρκυρας και Λάρισας, καθώς και ακαδημαϊκή θέση διδασκαλίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, τις οποίες και πάλι δεν αποδέχτηκε, αφού επιθυμούσε να επιστρέψει στην αγαπημένη της πατρίδα.³⁵ Στις 16 Ιουλίου 1930, ο Φίλιος Ζαννέτος έστειλε επιστολή προς τον Αρχιεπίσκοπο, εξυμνώντας την Περσεφόνη Παπαδοπούλου για το κατόρθωμά της να της προταθεί η θέση της διευθύντριας του Αρσάκειου.³⁶

Η επιστροφή της Παπαδοπούλου στην Κύπρο δεν της επεφύλασσε οποιαδήποτε προσφορά θέσης ανάλογης των προσόντων της. Αρχικά, άτομα που εκτιμούσαν το έργο της πρότειναν στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο να διοριστεί ως επόπτρια των Δημοτικών Παρθενωγαγείων στην Κύπρο και να αποτελέσει μέλος του επο-

³³ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 24 Μαΐου 1924, *Πατρίς*, Λευκωσία 31 Μαΐου 1923, *Ελευθερία*, Λευκωσία 14 Ιουλίου 1923.

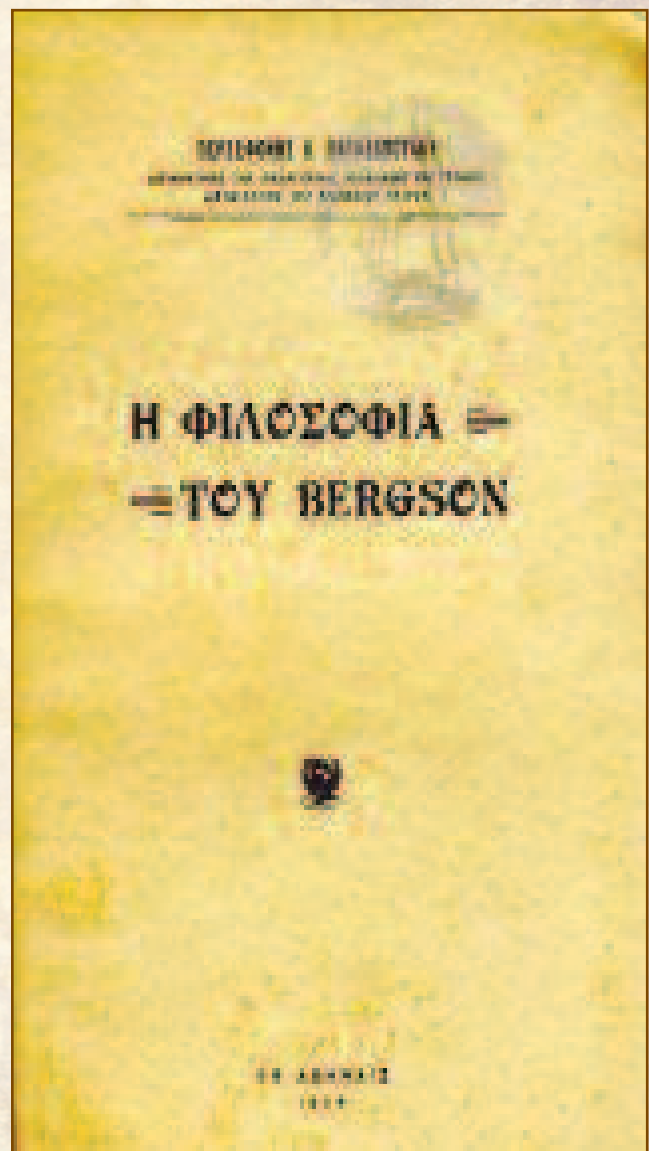
³⁴ *Ελευθερία*, Λευκωσία 22 Σεπτεμβρίου 1923.

³⁵ Παρασκευά-Χατζηκώστα, *Περσεφόνη Παπαδοπούλου...*, ό.π., σ. 66.

³⁶ Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Επιστολή Φίλιου Ζαννέτου προς τον Αρχιεπίσκοπο*, ΚΘ 279, Αρχείον Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ' 1916-1933, Βιβλίον ΚΘ (β) 185-354. Παραλείπει ο Φ. Ζαννέτος να αναφέρει σε ποιο Αρσάκειο την κάλεσαν για τη θέση της διευθύντριας.

● *Γραμματόσημο προς τιμή της Π. Παπαδοπούλου*. Πηγή: Αρχείο Γ. Παρασκευά-Χατζηκωστή.

● *Το εξώφυλλο του βιβλίου που εξέδωσε η Π. Παπαδοπούλου το 1938 με τίτλο Η φιλοσοφία του Bergson, στο οποίο περιλήφθηκαν οι φιλοσοφικές μελέτες που έγραψε σε κυπριακά και ελληνικά έντυπα*. Πηγή: διαδίκτυο.

Η Π. Παπαδοπούλου κατά τη διάρκεια της παραμονής της στη Γαλλία. Πηγή: διαδίκτυο.

Η Π. Παπαδοπούλου μαζί με τις μαθήτριάς της. Πηγή: Αρχείο Γ. Παρασκευά-Χατζηκωστή.

πτικού σώματος του Γραφείου Παιδείας. Όλα τα μέλη του Συμβουλίου αποδέχτηκαν την πρόταση αυτή, εκτός από τον εκπρόσωπο του Αρχιεπισκόπου, Φιλόθεο Ιερείδη, ο οποίος τάχθηκε εναντίον. Η εφημερίδα *Ελευθερία* εξέφρασε την αντίθεσή της στην απόρριψη αυτή, θεωρώντας πιθανό διορισμό της Π. Παπαδοπούλου ως την καταλληλότερη ευκαιρία, για την απαρχή της γυναικείας χειραφέτησης:

διά πολλούς λόγους η επιθεώρησης των Παρθεναγωγείων πρέπει να ανατεθεί εις γυναίκα, διότι η Κυβέρνησις δεν νδύνατο να εύρη καταλληλότεραν ευκαιρίαν από την παρούσαν καθ' ην δύναται να χρησιμοποιήση τα επιστημονικά φώτα και την μεγάλην πείραν της δίδος Περσεφόνης Παπαδοπούλου ως Επόπτιδος, θεωρήσας τούτο ως χειραφέτησιν της γυναικός.³⁷

Αφού δεν διορίστηκε επόπτρια, της προσφέρθηκε η θέση της διευθύντριας στο εξατάξιο Δημοτικό Παρθεναγωγείο Λεμεσού, την οποία και απέρριψε. Τελικά το 1924, διορίστηκε καθηγήτρια της Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικών³⁸ στο Παρθεναγωγείο και Διδασκαλείο Φανερωμένης, το οποίο αποτελεί τον τελευταίο της σταθμό στα εκπαιδευτικά δρώμενα της Κύπρου. Δίδασκε 27 ώρες την εβδομάδα και πληρωνόταν 150 λίρες τον χρόνο. Στο σχολείο παρέμεινε μέχρι το 1935 οπότε και εγκατέλειψε για πάντα την Κύπρο, για να μεταβεί στην Πάτρα, αφού της προσφέρθηκε η θέση της διευθύντριας στο Αρσάκειο Πατρών.³⁹

Την περίοδο αυτή, η Π. Παπαδοπούλου άφησε ανεξίτηλη τη σφραγίδα της στον χώρο της εκπαίδευσης και της κοινωνίας, μέσα από τη δράση και το έργο της. Έδωσε διαλέξεις με κύρια θεματολογία ζητήματα παιδαγωγικά και φιλοσοφικά ή σχετικά με την ψυχολογία, στη Λευκωσία αλλά και στις άλλες πόλεις της Κύπρου.

Στις διαλέξεις της συγκέντρωνε πλήθος κόσμου αμοτέρων των φύλων και καταχειροκροτούσε πάντα για τη σαφήνεια και την ευγλωττία της. Οι διαλέξεις της ανακοινώνονταν στον τοπικό Τύπο⁴⁰ και σχολιάζονταν θετικά.

Ο Γ. Ασπρέας, με αφορμή διάλεξη που έδωσε η Π. Παπαδοπούλου στην αίθουσα του αναγνωστηρίου «Αγάπη του Λαού», με θέμα «Περί συγκινήσεως», γράφει άρθρο στη *Φωνή της Κύπρου* σχολιάζοντας τα όσα είπε η ομιλήτρια:

Αδρά φυσιογνωμία η δις Παπαδοπούλου. Οφθαλμοί μαύροι διαυγείς και ζωηροί, χρώμα βαθύτερον του ώριμου σίτου, φωνή ηχηρά συμπαθούς μετάλλου... Το ακροατήριον την παρηκολούθησε μετά προσοχής, την χειροκρότησεν ειλικρινώς και την συνεχάρη εκθύμως. Αληθώς δε είχε πολὺ ενδιαφέρον η διάλεξις της ευπαιδέυτου δεσποινίδος...⁴¹

Εξαιρετικά σημαντικό ήταν το έργο της Π. Παπαδοπούλου στη συγγραφή του Εκπαιδευτικού Υπομνήματος, το οποίο υπέβαλε προς τον πρόεδρο και τα μέλη της Σχολικής Επιτροπής των Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων το 1926 με τίτλο «Η εν Ελλάδι μεταρρυθμιστική κίνησις και τα κυριότερα προβλήματα του Κυπριακού σχολείου». Η σημαντικότητά του φαίνεται και από το γεγονός ότι το 1930 εκδόθηκε σε ξεχωριστό τόμο. Στο εν λόγω υπόμνημα η Π. Παπαδοπούλου κατάφερε να συλλάβει και να κατανοήσει τα προβλήματα που υπήρχαν στο εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου και να εισηγηθεί λύσεις, μέσα από την παράλληλη σύγκριση με τα ισχύοντα στην Ελλάδα. Στο υπόμνημα κατονομάζει ως αδικαιολόγητο το γεγονός ότι στην Κύπρο δημιουργήθηκε μια τάξη μέτριων σε ικανότητες δασκάλων, ζητά τη βελτίωση των νηπιαγωγείων και όχι την κατάργησή τους και προ-

³⁷ *Ελευθερία*, Λευκωσία 22 Σεπτεμβρίου 1923.

³⁸ Η εφημερίδα της Λεμεσού *Αλήθεια* γράφει στις 25 Ιουλίου 1924 ότι «διεγράφησαν εκ του Μητρώου του τακτικού προσωπικού η δεσποινίς Περσεφόνη Παπαδοπούλου και η κυρία Ελένη Αυτονόμου ως διορισθείσαι εις Εκπαιδευτήρια Μέσης Παιδείας».

³⁹ Παρασκευά-Χατζηκωστή, *Περσεφόνη Παπαδοπούλου...*, ό.π., σ. 70.

⁴⁰ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 20 Μαΐου 1925, *Σάβηνιξ*, Λεμεσός 1 Μαΐου 1925.

⁴¹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 31 Ιανουαρίου 1925. Και το *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 31 Ιανουαρίου 1925, σχολιάζει σε παρόμοιο τόνο.

Στιγμιότυπο από το διεθνές συνέδριο για τα δικαιώματα της γυναίκας στην Ακαδημία Αθηνών το 1924. Στο βήμα η Ελένη Ουράνη, γόνος της οικογένειας Νεγρεπόντη η οποία όταν αρθρογραφούσε χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο Άλκης Θρύλλος. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ.

τείνει αυτά να διοικούνται από διπλωματούχες νηπιαγωγούς. Εισηγείται την επιβολή της υποχρεωτικής φοίτησης στη δημοτική εκπαίδευση, αφού οι μαθητές αποσύρονταν κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους, τάσσεται υπέρ της χωριστής φοίτησης και των οκτατάξιων δημοτικών σχολείων και εισηγείται την εφαρμογή νέων μεθόδων και προγραμμάτων στα δημοτικά. Προτείνει επίσης τη λειτουργία σχολείου εργασίας, παιδικού κινηματογράφου, «παιδικών εξοχών» και την ίδρυση των νυχτερινών σχολών σε όλη την Κύπρο, με σκοπό την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού. Εισηγείται ακόμη την ίδρυση σχολής τεχνών και επαγγελμάτων, αντίστοιχη με τη Σιβιτανίδειο Σχολή της Ελλάδας, λόγω της έλλειψης επαγγελματικής εκπαίδευσης στην Κύπρο. Τονίζει ακόμη την ανάγκη λειτουργίας βιοτεχνικών σχολών και τεχνικών επαγγελμάτων και ίδρυσης Παιδαγωγικής Ακαδημίας, η οποία θα ήταν σε άμεση συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Επίσης, υποστηρίζει πως το απολυτήριο των Ιερατικών Σχολών πρέπει να αποκλείεται από το δικαίωμα διορισμού δασκάλων και να ενισχυθεί το Διδασκαλείο Θηλέων. Αναφέρει ότι κανένας νόμος δεν προστατεύει τον Κύπριο καθηγητή, ο οποίος στερείται μισθοδοσία κλίμακος. Πιστεύει ότι ο διορισμός Άγγλου διευθυντή Παιδείας δεν θα βοηθήσει ούτε τους Έλληνες ούτε τους Τούρκους εκπαιδευτικούς.⁴² Σε γενικές γραμμές για την εκπαίδευση στην Κύπρο η Π. Παπαδοπούλου, με έντονη απογοήτευση, γράφει ότι «προοδευόμεν αλλιά βραδέως, προοδευόμεν με βήμα σημειωτόν. Έχουμε ανάγκη υποχρεωτικής εκπαίδευσως, αναθεωρήσεως των αναλυτικών προγραμμάτων, συντάξεως ωρολογίων. Καταστήσαμε τη μαθητική ζωή μαρτυρική».⁴³

Η Π. Παπαδοπούλου, η πρωτοπόρος παιδαγωγός, διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο στην ίδρυση Γυμνασίου Θηλέων. Σε σύσκεψη που είχε με τη Σχολική Εφορεία για το ζήτημα αναγνώρισης του Παρθεναγωγείου Φανερωμένης, το οποίο δεν ήταν αναγνωρισμένο ούτε ως Γυμνάσιο Θηλέων, ούτε ως ανώτερο Παρθεναγωγείο, εισηγείται όχι μόνο την ίδρυση Γυμνασίου Θηλέων και μιας Παιδαγωγικής Ακαδημίας, η οποία θα χρησίμευε ως Διδασκαλείο, αλλά και ενός πρακτικού τμήματος για να διδάσκονται οι ξένες γλώσσες και να αποφεύγεται ο κίνδυνος διαρροής των μαθητριών σε ξένες σχολές.⁴⁴ Το 1935, δημοσιεύει στην εφημερίδα *Νέος Κυπριακός Φύλλας* μια σειρά από έξι κείμενα «καταπέλτες», με βασικό τίτλο «Γυναικεία εκπαιδεύσεις εν κινδύνω», αναλύοντας την ανάγκη ύπαρξης στην Κύπρο Γυμνασίου Θηλέων. Μέσα από αυτά τα κείμενα φαίνεται η δυναμική και η μαχητικότητα του χαρακτήρα της και ταυτόχρονα οι γνώσεις της, αφού τεχνηέντως προσπαθεί να πείσει τον αναγνώστη για την αναγκαιότητα της ύπαρξης Γυμνασίου Θηλέων. Πιο κάτω παρατίθενται αποσπάσματα από τα εν λόγω άρθρα:

*Θα εξέρχωνται άοπλοι ημιμαθείς και απαράσκευοι διά της βιοπάλης αι κόραι σας, βάρος του οίκου και των θρεψάντων αυτών πτωχών γονέων πηλαγγόνες ανεγκέφαλοι και ανεργάσιμοι.*⁴⁵

*Η γυναικεία επίδρασις επί της εξελίξεως της γυναικείας ψυχοσυνθέσεως είναι απαραίτητος και η κόρη ανατρεφομένη εις ανδρικών εκπαιδευτήριον είναι μειωμένη και ηδικημένη. Η διατήρησις Γυμνασίου Θηλέων επιβάλλεται, η δε ολοκλήρωσις του θα εξαρτηθή εκ των περιστάσεων...*⁴⁶

*Το Ανώτερον Παρθεναγωγείον είναι κατ' ουσίαν ψευδοανώτερον.*⁴⁷

⁴² Περσεφόνη Παπαδοπούλου, *Εκπαιδευτικών Υπόμνημα. Η εν Ελλάδι μεταρρυθμιστική κίνησις και τα κυριώτερα προβλήματα του Κυπριακού σχολείου*, Λευκωσία 1930, σ. 9, 17, 21, 25, 31, 36, 46, 51, 55, 66, 73, 83, 86, 105 Κύπρου, ό.π., σ. 149.

⁴³ Παπαδοπούλου, ό.π., σ. 101.

⁴⁴ Πρωινή, Λευκωσία 23 Δεκεμβρίου 1934 και 3 Απριλίου 1935.

⁴⁵ «Κινδυνεύει η γυναικεία εκπαίδευσις», *Νέος Κυπριακός Φύλλας*, Λευκωσία 20 Μαρτίου 1935.

⁴⁶ «Προς καθαράς γραμμάς και σταθεράς γραμμάς», *Νέος Κυπριακός Φύλλας*, Λευκωσία 26 Μαρτίου 1935.

⁴⁷ «Το λεγόμενον Ανώτερον», *Νέος Κυπριακός Φύλλας*, Λευκωσία 22 Μαρτίου 1935.

Στιγμιότυπο από εκδήλωση διαμαρτυρίας από τις σουφραζέτες, Λονδίνο 1912. Πηγή: Συλλογή George Grantham, Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, Ουάσινγκτον.

Εν Κύπρω όπου η τάξις των πλουσίων είναι αραία το τετρατάξιον Ανώτερον Παρθηναγωγείον δεν προσαρμόζεται... Διωγμένη η κόρη εξ όλην των εκπαιδευτικών μας κέντρων θα κατεδικάζετο εις την εξάσκησιν χειρωνακτικών μόνων επαγγελμάτων και θ' απεκλείετο τελείως και από του διδασκαλικού ακόμη επαγγέλματος...⁴⁸

Μετά από λίγους μήνες, ιδρύεται το Κλασικό Γυμνάσιο Θηλέων, ως ισότιμο τμήμα του Παγκυπρίου Γυμνασίου. Αυτή η απόφαση ήταν καθοριστικής σημασίας για την πορεία της κλασικής παιδείας και τη φύση της γυναικείας εκπαίδευσης, όχι μόνο στη Λευκωσία, αλλά σε ολόκληρη την Κύπρο. Γι' αυτό όλα τα σχολεία της μέσης παιδείας προσαρμόστηκαν και δημιουργήσαν γυμνασιακά τμήματα για κορίτσια –παρόλο που δεν ήταν πλήρη– αντίστοιχα προς τα κλασικά των αρρένων. Έτσι η γυναίκα της Κύπρου εισέρχεται σε μία καινούργια περίοδο, της οποίας το αποτέλεσμα θα φαινόταν με το πέρασμα του χρόνου. Σημειώνεται ότι κανένας φιλόλογος στην Κύπρο δεν υπερασπίστηκε το Κλασικό Γυμνάσιο Θηλέων όσο η Π. Παπαδοπούλου η οποία ανέλαβε τον αγώνα για τη δημιουργία του. Η Παπαδοπούλου, τελικά, νίκησε όλες εκείνες τις φωνές που μάχονταν ενάντια στην ιδέα ίδρυσης Γυμνασίου Θηλέων, θεωρώντας το οικονομικά ασύμφορο, διατυπώνοντας

την άποψη πως η θέση της γυναίκας ήταν στην κουζίνα και ότι χρειαζόταν η ανακοπή της περαιτέρω παροχής μόρφωσης στις γυναίκες για «την αποφυγή κινδύνων». Πολύ σημαντικό ήταν το γεγονός ότι η Σχολική Επιτροπεία πείστηκε, αφού τα μέλη της ασπάζονταν και είχαν τις ίδιες αντιλήψεις με την Παπαδοπούλου.⁴⁹

Ταυτόχρονα με την ευεργετική εκπαιδευτική της δραστηριότητα, πολύ σημαντική ήταν και η κοινωνική/φιλανθρωπική της δράση. Μεριμνήσε να δίνεται ρόφημα γάλακτος πριν από την παράδοση των μαθημάτων στις άπορες μαθήτριες του Παρθηναγωγείου Φανερωμένης, αφού σε κάποιες περιπτώσεις λιποθυμούσαν από την πείνα.⁵⁰ Πρόσθετα, ήταν πολύ σημαντική η φιλανθρωπική της προσφορά για την «παιδική εξοχή», όπου, μαζί με την Μαρία Τσιαμαντά,⁵¹ εργάζονταν για τα φτωχά παιδιά των σχολείων της Κερυνείας.⁵²

Επιπλέον, πρωτοστάτησε στην ίδρυση Σωματείου Πνευματικής Αδελφότητας και στις 12 Απριλίου 1925 με σχετική ανακοίνωση-πρόσκληση στη *Φωνή της Κύπρου*, καλούσε κυρίες και δεσποινίδες σε συγκέντρωση με στόχο να ανταλλάξουν ιδέες/σκέψεις για την ίδρυση Παγκύπριου Σωματείου Κυριών, του οποίου ο σκοπός θα είναι πνευματικός και πολιτιστικός.⁵³

⁴⁸ «Ο τρυπητός της απαιδευσίας», *Νέος Κυπριακός Φύλακας*, Λευκωσία 24 Μαρτίου 1935.

⁴⁹ Κωνσταντίνος Σπυριδάκης, «Ομιλία κατά το τελεσθέν Φιλολογικόν Μνημόσυον Περσεφόνης Παπαδοπούλου», *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι και Άρθρα*, τόμ. Γ', Λευκωσία 1974, σ. 250-252.

⁵⁰ Κουδουνάρης, «Περσεφώνη Παπαδοπούλου (1888-1948)...», ό.π., σ. 427.

⁵¹ Η Μαρία Τσιαμαντά γεννήθηκε στη Λευκωσία (1882-1937). Σπούδασε στο Αρσάκειο Αθηνών από όπου και αποφοίτησε με άριστα (1897-1899). Στη συνέχεια, κατά τα έτη 1920-22, σπούδασε στη Σορβόνη παιδαγωγικά

και ψυχολογία. «Αρσακείας διδασκάλισσα με σχολικήν και κοινωνικήν δράσιν». Συνέλαβε την ιδέα του συσσιτίου για τους άπορους μαθητές. Διετέλεσε γενική γραμματέας της Πνευματικής Αδελφότητας Ελληνίδων Κυριών Κύπρου και διέυθυνε την «παιδική εξοχή» που δημιούργησε. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Κουδουνάρης, *Η συμβολή του Αρσακείου...*, ό.π., σ. 40.

⁵² «Νεκρολόγιο για την Περσεφώνη Παπαδοπούλου», *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 29 Απριλίου 1949.

⁵³ «Παγκύπριον Σωματείου Κυριών. Πρόσκλησις», *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 11 Απριλίου 1925.

● **Η πρώτη γυναικεία ψηφοφορία στην Ταχάκορα στη Νέα Ζηλανδία. Η χώρα ήταν η πρώτη που προχώρησε στην παροχή του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες το 1893.** Πηγή: Βιβλιοθήκη Alexander Turnbull, Ουέλλινγκτον, Νέα Ζηλανδία.

Τα επίσημα εγκαίνια του Σωματείου «Πνευματικής Αδελφότητας των Κυπρίων Ελληνίδων» έγιναν το 1926, στην παρουσία του Αρχιεπίσκοπου, ο οποίος ευχήθηκε καλή πρόοδο και συγχαίρηκε αυτούς που συνέλαβαν την ιδέα ίδρυσής του.⁵⁴ Πρόεδρος του εκλέχθηκε η Παπαδοπούλου και τα μέλη του υπερέβαιναν τα 700 άτομα.⁵⁵ Η Παπαδοπούλου μίλησε στα εγκαίνια και ανέπτυξε τον σκοπό του Σωματείου, ο οποίος ήταν η εξυπηρέτηση των πνευματικών και ηθικών ιδεωδών της Κυπρίας, η ενίσχυση των γραμμάτων και των τεχνών, η γνωριμία και η σύνθεση των γυναικών όλων των τάξεων, η υποστήριξη της εργαζόμενης γυναίκας. Η εφημερίδα *Νέον Έθνος* χαιρέτισε την ίδρυση του σωματείου και θεωρούσε ότι

*υπό την θερμούργον πνοήν της Προέδρου του, της οποίας η εϋτολήμος ψυχή και η ισχυρά διάνοια στρέφονται πάντα εις ευρείς ορίζοντας θα εφελέκυσθη γενικήν και αμέριστον την εκτίμησιν και εμπιστοσύνην προς πραγμάτων των υψηλών αρχών του και των ευγενών ιδεωδών του.*⁵⁶

Η Πνευματική Αδελφότητα λειτουργούσε πολύ συχνά τα «Σπουδαστήρια», όπου διοργανώνονταν διαλέξεις, συζητήσεις και μουσικές ακροάσεις.⁵⁷ Ενδεικτικά αναφέρεται στον Τύπο της εποχής: «Μετ' εξαιρετικής λαμπρότητας και επιτυχίας διεξήχθη η παράσταση της τραγωδίας του Ευριπίδου Ιφιγένεια εν Ταύροις εν τω Θεάτρω Παπαδοπούλου διοργανωθείσα υπό του λαμπρού σωματείου η "Πνευματική Αδελφότης"». Διοργάνωσε επίσης

Έκθεση Κυπριακής Χειροτεχνίας, ενώ προχώρησε και στην ίδρυση δύο εσπερινών σχολών γυναικών: η μία λειτουργούσε στο νηπιαγωγείο του Αγίου Σάββα και η άλλη στο Παρθεναγωγείο του Αγίου Κασσιανού. Οι σχολές αυτές επιτελούσαν υψηλό έργο για την παιδεία των άπορων μαθητριών, οι οποίες δεν κατάφεραν στην παιδική τους ηλικία να «ποτισθώσι της παιδείας τα γλυκύτατα νάματα». Οι δασκάλες, αμισθί, παρέδιδαν μαθήματα στις αναλήφαινες γυναίκες. Καθιέρωσε επίσης τον θεσμό της «παιδικής εξοχής» από το 1930, ενώ διοργάνωσε εκπαιδευτική εκδρομή στην Ελλάδα.⁵⁸ Χωρίς αμφιβολία η σύλληψη της ιδέας της Παπαδοπούλου για δημιουργία της Πνευματικής Αδελφότητας υπήρξε ευεργετική για την κοινωνία της Κύπρου.

Η Παπαδοπούλου επεδείκνυε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της γυναίκας και αυτό φαίνεται τόσο μέσα από τα γραπτά της όσο και μέσα από τις δραστηριότητές της. Προσπαθούσε συνεχώς, μέσα από τον γραπτό και τον προφορικό της λόγο, να κάμψει τις αντιλήψεις και τα στερεότυπα που απομάκρυναν τη γυναίκα από την παιδεία και την περιόριζαν στον ρόλο της οικοκυράς και της μητέρας και να της δώσει μια αξιοπρεπή θέση στην κοινωνία. Για τον σκοπό αυτό, σε ομιλίες και γραπτά της κείμενα αναφέρεται στην ανάγκη για ισότητα των δύο φύλων, στην επαγγελματική ανάπτυξη της γυναίκας, στο δικαίωμα ψήφου, και στην πνευματική μόρφωσή της. Ήταν η πρώτη γυναίκα-διδασκάλισσα που έδωσε διάλεξη σε δημόσιο χώρο. Η περιέργεια του κόσμου ήταν τόσο

⁵⁴ Πληροφορίες για τα εγκαίνια της Πνευματικής Αδελφότητας Ελληνίδων Κύπρου βλ. στην εφημερίδα *Χρόνος*, Λεμεσός 11 Φεβρουαρίου 1926, *Αλήθεια*, Λεμεσός 12 Φεβρουαρίου 1926 και *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 10 Φεβρουαρίου 1926.

⁵⁵ Παρασκευά-Χατζηκώστα, «Περσεφόνη Α. Παπαδοπούλου...», ό.π., σ. 259.

⁵⁶ «Αι Ελληνίδες της πρωτεύουσας», *Νέον Έθνος*,

Λάρνακα 13 Φεβρουαρίου 1926.

⁵⁷ Παρασκευά-Χατζηκώστα, «Περσεφόνη Α. Παπαδοπούλου...», ό.π., σ. 260.

⁵⁸ Για τις εκδηλώσεις και τη δράση του Σωματείου βλ. τις εφημερίδες *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 7 και 28 Μαΐου 1927 και *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 2 Ιουλίου 1927. Βλ. επίσης Παρασκευά-Χατζηκώστα, «Περσεφόνη Α. Παπαδοπούλου...», ό.π., σ. 260.

Αγγλίδες σουφραζέτες σε πορεία διαμαρτυρίας μπροστά από το Κοινοβούλιο, Λονδίνο 1910. Πηγή: Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, Ουάσινγκτον.

μεγάλη που ο χώρος γέμισε και από τα δύο φύλα, με τους άντρες να υπερτερούν. Όμως, η ευφράδεια και η βαρύτητα του λόγου της εντυπωσίασε τους παρευρισκόμενους και έπεισε ακόμη και τους δύσπιστους.⁵⁹ Παρακολουθούσε την πορεία των γυναικείων συλλόγων τόσο εντός της Κύπρου όσο και εκτός, και αναφέρεται στις προόδους των γυναικών σε διάφορους τομείς της τέχνης και της επιστήμης. Αρθρογραφεί στον κυπριακό Τύπο, κυρίως στις εφημερίδες *Ελευθερία* και *Νέος Κυπριακός Φύλακας*, όπου τονίζει την ανάγκη ανάδειξης της γυναίκας. Παρατίθενται ενδεικτικά οι τίτλοι από κάποια κείμενα τα οποία δημοσίευσε: «Η Πνευματική Ανάπτυξη της Γυναίκος», «Δύνανται αι γυναίκες να συγκριθώσι προς τους άνδρας εις τας πνευματικές επιστήμας;», «Η επαγγελματική πρόοδος της Γυναίκος», «Το μέλλον της Ελληνίδος».⁶⁰

Το 1920 η Παπαδοπούλου, σε λογοδοσία της για τα πεπραγμένα του έτους, υποστηρίζει ότι τα παρθεναγωγεία γίνονται διαρκώς «εστίαι όχι μόνον πολύτιμων γνώσεων, αλλή και κοινωνικών συναυλισμών ετοιμών να παραδώσωσι μεθούριον εις τας Κοινωνίας τας χρήσιμους, τας σοβαράς και περιεσκεμμένας γυ-

ναίικας».⁶¹ Οι έντονες απόψεις στην αρθρογραφία της, σε συνδυασμό με την έκδοση της εφημερίδας *Εστιάδες* αποτέλεσαν τη φωνή της απούσας φεμινιστικής κίνησης⁶² στην Κύπρο.

Το 1935, τελικά η Περσεφόνη εγκαταλείπει την αγαπημένη της πατρίδα και εγκαθίσταται στην Πάτρα, όπου η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία της πρότεινε να αναλάβει τη διεύθυνση των «Αρσακείων Σχολείων Πατρών». Η Γιώτα Παρασκευά γράφει ότι μετά τα Οκτωβριανά (1931) και τα καταπιεστικά μέτρα των Αγγλων τα οποία γίνονταν όλο και πιο σκληρά, αναγκάζεται να εγκαταλείψει την Κύπρο.⁶³ Η εφημερίδα *Ελευθερία* ανακοινώνει:

Η ευπαίδευτος συμπολίτης μας Περσεφόνη Παπαδοπούλου, διευθύντρια του Αρσακείου Πατρών, προήχθη εις Διευθύντριαν της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Πατρών, διατηρούσα συγχρόνως και την γενικήν διεύθυνσιν του εκεί Αρσακείου. Ως γνωστόν, δύο μόνον Παιδαγωγικά Ακαδημιαί θα λειτουργήσουν καθ' όλην την Ελλάδα, η προσφορά δε της διεύθυνσεως της ετέρας εξ αυτών εις την Περσεφόνην Παπαδοπούλου αποτελεί περιφανή επιβράβευσιν των μακρών και ευδοκίμων εν τη παιδεία υπηρεσιών της δίδος

⁵⁹ Χρυσάνθη Ζιτσαία, *Κύπριες Λογοτέχνιδες*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 37.

⁶⁰ Τα κείμενα αυτά βρίσκονται: *Ελευθερία*, Λευκωσία 13/26 Μαΐου, 27 Μαΐου/9 Ιουνίου, 11/24 Αυγούστου 1917 και 18/31 Αυγούστου 1918, *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 2 Μαΐου 1917 αντίστοιχα.

⁶¹ *Νέον Έθνος*, Λευκωσία 13/26 Ιουνίου 1920.

⁶² Το γυναικείο κίνημα ξεκίνησε από την Αμερική και εξαπλώθηκε σιγά σιγά σε όλες τις χώρες. Στο αρχικό στάδιο το φεμινιστικό κίνημα έδωσε μεγαλύτερη βαρύτητα σε διαφορετικά πράγματα σε κάθε χώρα. Ο φεμινισμός, ως κοινωνική θεωρία για την ισότητα των δύο φύλων και ως κίνηση για την απόκτηση της ισότητας των γυναικών στον οικονομικό και κοινωνικοπολιτικό τομέα, εμφανίστηκε τον 19ο αιώνα. Η πρώτη συγκέντρωση των γυναικών έγινε στη Νέα Υόρκη στις 17 Ιουλίου 1848 και αποτελεί το πρώτο φεμινιστικό συνέδριο στην ιστορία του κινήματος. Ημέρα ορόσημο για το παγκόσμιο φεμινιστικό κίνημα έγινε η 8η Μαρτίου 1858, όταν οι εργάτριες ματιισμού διαδήλωσαν στους δρό-

μους. Από το 1865-1880 το κέντρο της φεμινιστικής δραστηριότητας είναι η Αγγλία. Ιδρύθηκαν παντού φεμινιστικοί σύλλογοι με επικεφαλής της γυναίκας κίνησης τη Λυδία Μπέκερ. Το 1869 δόθηκε δημοτική ψήφος στις γυναίκες στην Αγγλία. Όλη αυτή η φεμινιστική κίνηση σε Αμερική και Ευρώπη είχε απήχηση και στην Ελλάδα. Κατά τον 19ο αιώνα υπήρχε κάποια φεμινιστική κίνηση στην Ελλάδα αλλά όχι οργανωμένη. Συγκεκριμένα αιτήματα όμως, για πιο πλιατίες διεκδικήσεις και δικαιώματα, αρχίζουν να διατυπώνονται με τον δημοσιογραφικό αγώνα της Καλλιρόης Παρρέν μέσω της έκδοσης του περιοδικού *Εφημερίς των Κυριών*. Περισσότερα στο Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 307-319, Κούλλη Ήραδάκη, *Το φεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα, 1830-1936: πρωτοπόρες Ελληνίδες*, Αθήνα 1988, σ. 56-58, 103-106.

⁶³ Παρασκευά-Χατζηκώστα, *Περσεφόνη Παπαδοπούλου...*, ό.π., σ. 81.

● Στιγμιότυπο από την πρώτη ψηφοφορία στην οποία συμμετείχαν γυναίκες στην Ελλάδα, Αθήνα 1934. Πηγή: διαδίκτυο.

Παπαδοπούλου.⁶⁴ Ως εκ τούτου, συνεχίζει το πολυσιχίδες εκπαιδευτικό της έργο στην Πάτρα. Υποβάλλει διάφορα υπομνήματα προς το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, συχνά με επιτυχία, ζητώντας τη βελτίωση των τρόπων εξέτασης της διδακτέας ύλης, της βαθμολογίας, της διαγωγής των μαθητών. Διαδραμάτισε πολύ σημαντικό και ενεργό ρόλο στην εθνική και κοινωνική ζωή της Πάτρας.⁶⁵ Επιπλέον, αγωνίστηκε για την αποπεράτωση του νέου κτηρίου του Αρσακείου Πατρών. Το 1936 όταν θα γιορτάζονταν τα 100 χρόνια ίδρυσης της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας στο Αρσακείο Αθηνών, η Παπαδοπούλου, πλέον ως γενική διευθύντρια του Αρσακείου Πατρών, συμμετείχε στη λαμπρή γιορτή με σχετική της ομιλία, η οποία ήταν ένας υπέροχος ύμνος προς «το εθνωφελές έργο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας».⁶⁶ Πρόσθετα, το 1938 εκδίδει το βιβλίο με τίτλο *Η φιλοσοφία του Bergson*, στο οποίο περιλήφθηκαν οι φιλοσοφικές μελέτες που έγραφε σε κυπριακά και ελληνικά έντυπα. Σημειώνεται ότι το εν λόγω βιβλίο το αφιέρωσε στη μνήμη του πατέρα της.⁶⁷

Δείγμα του χαρακτήρα της ήταν και η ενέργειά της, όταν κατά τη διάρκεια της κατοχής στην Ελλάδα αποκλείστηκαν στο κτήριο του Αρσακείου 133 μαθήτριες από την επαρχία, να παρακαλέσει εύπορες οικογένειες των υπολοίπων μαθητριών της, να την προμηθεύσουν με τρόφιμα για να τις βοηθήσει. Στη συνέχεια, με την

⁶⁴ *Ελευθερία*, Λευκωσία 22 Σεπτεμβρίου 1936.

⁶⁵ Η Περσεφόνη Παπαδοπούλου υπήρξε μέλος του Σώματος Ελληνίδων Οδηγών Πάτρας και του Διοικητικού Συμβουλίου του Μορφωτικού Συλλόγου, αντιπρόεδρος του Ερυθρού Σταυρού Νεότητας Πατρών. Επέδειξε επίσης μεγάλο ενδιαφέρον για τους στόχους του Συμβουλίου της Φανέλλας του Στρατιώτου. Βλ. Παρασκευά-Χατζηκώστα, «Περσεφόνη Α. Παπαδοπούλου...», *ό.π.*, σ. 262.

⁶⁶ *Ελευθερία*, Λευκωσία 24 Νοεμβρίου 1936.

⁶⁷ Παρασκευά-Χατζηκώστα, *Περσεφόνη Παπαδοπούλου...*, *ό.π.*, σ. 142.

ΤΙΜΗ ΕΙΣ ΚΥΠΡΙΑΝ

Ἡ πρό τινος ἀποπερατώσασα μετ' ἐξαιρετικῆς ἐπιτυχίας τὰς σπουδὰς της ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ τῶν Παρισίων ἐλλόγιμος Κυπρία δεσποινὶς Περσεφόνη Παπαδοπούλου μετέβη εἰς Γερμανίαν μετ' ἐκπαιδευτικὴν ἀποστολὴν, δαπάναις, κατὰ τὸ ἥμισυ, τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων ὅπως παρακολουθήσῃ τὰς προόδους τῆς παθολογικῆς ψυχολογίας καὶ ὑποβάλῃ ἐπὶ τούτῳ ἔχθρουν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

Ἡ δὴν Περσεφόνη Παπαδοπούλου ἐπρομηθήθη ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων διὰ τὴν ἀποστολὴν ταύτην λόγῳ τῆς μοναδικῆς ἐπιτυχίας τὴν ὅποσαν ἐσημείωσε κατὰ τὰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις της, καθ' ἧς ἔλαβε τέσσαρα πανεπιστημιακὰ διπλώματα.

Κατὰ πληροφροῦνόμεθα, ἡ δὴν Περσεφόνη ἔτυχε τιμητικῆς προσκλήσεως καὶ μετέβη ἤδη ἐκ Βερολίνου εἰς Δρέσδην ἵνα συμμετάσχη εἰς τὸ ἐκεῖ συγκροτούμενον Πανευρωπαϊκὸν Συνέδριον πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης.

● **Η δημοσίευση στην εφημερίδα *Ελευθερία* (Λευκωσία 22 Σεπτεμβρίου 1923), για την τιμητική επιλογή της από τους Γάλλους καθηγητές της για να μεταβεί στη Γερμανία και τη Δρέσδη. Πηγή: κυπριακός τύπος.**

● **Μαρή Παπαδοπούλου, μητέρα της Περσεφώνης.** Πηγή: Αρχείο Γ. Παρασκευά-Χατζηκωστή.

έκρηξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα, ήρθε αντιμέτωπη με πολλές κακουχίες, ενώ έμεινε για αρκετό χρονικό διάστημα αποκλεισμένη στην Αθήνα, μαζί με τη μητέρα και την αδελφή της, με αποτέλεσμα να κλονιστεί η υγεία της από τις συνεχείς στερήσεις.⁶⁸ Όταν επέστρεψε στην Πάτρα, ανέλαβε πάλι τη διεύθυνση των εκπαιδευτηρίων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, ταυτόχρονα όμως διαγνώστηκε με πλευχαιμία και οι γιατροί της συνέστησαν ξεκούραση. Η Παπαδοπούλου αγνόησε την κατάσταση της υγείας της⁶⁹ και συνέχισε το εκπαιδευτικό της έργο, καταπονώντας με αυτό τον τρόπο περαιτέρω τον οργανισμό της. Το θεατρικό έργο που ετοίμαζε με μαθήτριες του Αρσακείου δεν έμελλε ποτέ να το ανεβάσει, αφού άφησε την τελευταία της πνοή στην Πάτρα στις 15 Δεκεμβρίου 1948, σε ηλικία 59 χρόνων. Τάφηκε στο Α΄ Κοιμητήριο Πατρών.⁷⁰

Η πατριακή κοινωνία τίμησε την Παπαδοπούλου με εκδηλώσεις σεβασμού και ευγνωμοσύνης.⁷¹ Ο Τύπος της Πάτρας δεν ανακάλυψε μόνο τη θλιβερή είδηση, αλλά με διάφορα άρθρα ανέδειξε την προσοντούχα αυτή προσωπικότητα, η οποία εκτιμήθηκε ευρέως. Από την άλληλη, ο κυπριακός Τύπος δεν κάλυψε τον θάνατό της με αντίξιο προς το έργο της τρόπο. Μόνο νεφημερίδα *Ελευθερία* αναφέρθηκε εκτενώς στον θάνατό της, αφού η Παπαδοπούλου

● **Αθινά Παπαδοπούλου, αδελφή της Περσεφώνης.** Πηγή: Αρχείο Γ. Παρασκευά-Χατζηκωστή.

⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 99.

⁶⁹ Ο Α. Κουδουνάρης αναφέρει ότι την Περσεφώνη Παπαδοπούλου πρόδωσε η υγεία της από μια κρίση αναιμίας που υπέστη και δεν μπορούσε να της παρασχεθεί τότε αίμα. Βλ. Κουδουνάρης, «Περσεφώνη Παπαδοπούλου (1888-1948)...», *ό.π.*, σ. 426.

⁷⁰ Παρασκευά-Χατζηκωστή, «Περσεφώνη Α. Παπαδοπούλου...», *ό.π.*, σ. 262.

⁷¹ Παρασκευά-Χατζηκωστή, *Περσεφώνη Παπαδοπούλου...*, *ό.π.*, σ. 101.

Το νέο κτήριο της Αρσακείου Πατρών το οποίο ολοκληρώθηκε χάρη στις επίπονες προσπάθειες της Π. Παπαδοπούλου.
 Πηγή: Αρχείο Γ. Παρασκευά-Χατζηκωστή.

ήταν συνεργατίδιά της, αρθρογραφώντας και δημοσιεύοντας πολλές μελέτες της. Η εν λόγω εφημερίδα, αφού αναφέρθηκε σε ένα σύντομο βιογραφικό της εκλιπούσας, στο τέλος έγραψε τα ακόλουθα: «η εμβριθεία και το συγγραφικόν τάλαντόν της ετύγχανον γενικής εκτίμησως».⁷²

Αναδημοσίευσε επίσης άρθρο της αθηναϊκής εφημερίδας *Εστία*, που αναφέρει ότι «ο πρόωπος θάνατός της θα στερήσει την ελληνικήν παιδείαν εις στιγμάς κρίσιμους, μίαν των αρίστων εκπαιδευτικών λειτουργών της και την Πατρίδα μας μίαν από τας σπανίας πνευματικής ηγέτιδας».⁷³

Μετά τον θάνατό της, η κυπριακή κοινωνία πραγματοποίησε διάφορες εκδηλώσεις προς τιμήν της. Η Αμμόχωστος, η πόλη από την οποία η Παπαδοπούλου άρχισε τη διδασκαλία και το συγγραφικό της έργο, την τίμησε με φιλολογικό μνημόσυνο το 1949, το οποίο διοργανώθηκε από το Λύκειο Ελληνίδων Αμμο-

χώστου. «Το εν λόγω μνημόσυνο ήταν πραγματικά κάτι σαν αξιοπρεπής θρήνος, σαν πολιτισμένο μοιρολόι για τον θάνατο μιας μεγάλης γυναίκας», έγραψε η εφημερίδα *Νέον Έθνος*.⁷⁴ Το 1953, το Συμβούλιο της Πνευματικής Αδελφότητας αποφάσισε την οργάνωση σειράς διαλέξεων, μέσα από τις οποίες το κοινό δύνατο να γνωρίσει το πολύμοχθο έργο των «αιμνηστων γυναικών»-δασκάλων. Η απαρχή έγινε με διάλεξη για την Περσεφόνη Παπαδοπούλου από την πρόεδρο της Αδελφότητας Αλεξάνδρα Ιακωβίδου. Η Ιακωβίδου, η οποία ήταν και στενή φίλη της Παπαδοπούλου αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «εν Κύπρω άφηκεν ανεξάληπτα τα ίχνη της γονίμου πνευματικής εργασίας της, εν δε τη ελευθέρα Ελλάδι έδρασεν ως φωτεινός φάρος, διευθύνουσα επί 13 έτη την Παιδαγωγικήν Ακαδημίαν και το Αρσακείον Πατρών». Αναφέρει επίσης ότι: «αι Ελληνίδες κόραι της Πελοποννήσου, αίτινες εθεώρουν την αιμνηστον Περσεφόνη ως την πνευ-

⁷² «Πένθη: Περσεφόνη Παπαδοπούλου», *Ελευθερία*, Λευκωσία 17 Δεκεμβρίου 1948.

⁷³ «Αθηναϊκή Εφημερίς διά την αιμνηστον Περσεφ. Παπαδοπούλου», *Ελευθερία*, Λευκωσία 24 Δεκεμβρίου

1948.

⁷⁴ «Το Φιλολογικό Μνημόσυνο Περσεφώνης Παπαδοπούλου», *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 1 Ιουνίου 1949.

ΝΕΚΡΟΛΟΥΛΟΥΔΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Πόση λίγη αισθάνομαι πού
έρχομαι τόσο άργα για να προσεφέ
ρω κι' εγώ την ανυπόδημη μου
στη μνήμη της αξέχαστης Περσε-
φόνης. Οι τύψεις μου είναι ακόμη
μεγαλύτερες, γιατί δεν έχωμα τ'
αδύνατα δυνατά να παρευρεθώ
κι' εγώ στο φιλολογικό μνημόσυνο
της, και ν' ακούσω τα όμοια λό-
για που ο Γυμνασιάρχης μας κι'
οι άλλοι παλαιοί συνάδελφοί της
αφιέρωσαν στη μνήμη της μεγά-
λης λογίας Κυπρίας που έχασαμε
τόσο πρόωρα.

Πρωτογνώρισα την Περσεφώνη
στο Καρτιέ Λατέν, όταν αλεύδι-

Δημοσίευση στο Νέον Έθνος (Λάρνακα 29 Απριλίου 1949) με τίτλο «Νεκρολούλουδα για την Περσεφώνη Παπαδοπούλου», με αφορμή τον θάνατό της. Πηγή: κυπριακός Τύπος.

ματική των Μητέρα και εθρήνησαν αυτήν διά τον πρόωρον θανατόν της».⁷⁵

Ο Κωνσταντίνος Σπυριδάκης σε ομιλία του στο φιλολογικό μνημόσυνο που διοργανώθηκε προς τιμήν της από το Παγκύπριο Γυμνάσιο σε συνεργασία με την Πνευματική Αδελφότητα, σκιαγράφησε σε συντομία το έργο και την προσφορά της στα εκπαιδευτικά πράγματα του τόπου. Ανέφερε μεταξύ άλλων ότι

η Περσεφώνη Παπαδοπούλου δεν υπήρξε μόνον η ικανή καθηγήτρια των φιλοσοφικών και των παιδαγωγικών, παραλλήλως δε και των ελληνικών εις το ανώτατον γυναικείον εκπαιδευτήριον της νήσου μας, αλλά υπήρξε συγχρόνως η γυναίκα η ενθαρρύνουσα εν τη πόλει μας και εν τη νήσω ολοκληρώ πάσαν προοδευτικήν της εκπαίδευσέως και του πνευματικού πολιτισμού του τόπου μας προσπάθειαν. Καινοτόμος εις πλείστα αλλήλα ισσοροπημένη [...] Πνεύμα ζωηρόν και ανήσυχον δεν εκάμπετο υπό ουδενός εμποδίου [...] Η μόνη Κυπρία επιστήμων η έχουσα να δείξη ευρυτέραν επιστημονικήν και εκπαιδευτικήν δράσιν όχι των λόγων ως συνήθως, αλλή των έργων, σταθεράν και απαρασάλευτον [...] Η γυναικεία εκπαίδευσις του τόπου μας θα την τιμήση ασφαλώς πολύ περι-

⁷⁵ «Αι συγκεντρώσεις της Πνευματικής Αδελφότητος», *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 11 Νοεμβρίου 1953.

⁷⁶ Σπυριδάκης, «Ομιλία...», ό.π., σ. 248, 253.

□□□

‘Η δ. Περσεφ. Παπαδοπαύλου
και η εκατονταετηρίς του ‘Αρ-
σακείου.

Καθ' ἃ ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν ἐν Πάτραις ἐκδομένην ἐφημερίδα «Νεο-λόγος», κατὰ τὰς ἐν τῷ μεγαλοπρα-πεῖ μετάρῳ ἡς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας εἰς ψυχικὸν Ἀθηνῶν τελεσθείας ἑορτᾶς ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐταιρείας, ἡ συμπατριώτις Γενική Διευθύντρια τοῦ Ἀρσακείου Πατρῶν δ. Περσεφώνη Παπαδοπούλου ἀπηύθυνε θαυμασίαν προσφώνησιν, ἡ ἧποια ἦτο ὑπέροχος ὕμνος πρὸς τὸ ἐθνωφελές ἔργον τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας.

Ἡ δ. Περσεφώνη Παπαδοπούλου ἀντεπροσώπευσε κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἑορτᾶς τὰ ἐπαρχιακὰ Ἀρσάκεια Πατρῶν, Κερκύρας καὶ Λαρίσης.

□□□

Ανακοίνωση για την προσφώνηση της Π. Παπαδοπούλου στο πλαίσιο της εκατονταετηρίδος του Αρσακείου. Πηγή: κυπριακός Τύπος.

σότερον μετέπειτα, όταν οι πλοῦσιοι καρποί του έργου της θα δρέπονται από κάθε σπίτι της Κύπρου...⁷⁶

Ο Σωκράτης Ευαγγελίδης, θαυμαστής του έργου της Παπαδοπούλου, ο οποίος τη γνώρισε στο Καρτιέ Λατέν στη Σορβόννη, κατά τη διάρκεια των σπουδών της και συνεργάστηκε μαζί της όταν ήταν έφορος και ακολούθως γραμματέας της Σχολικής Εφορείας Λευκωσίας, έγραψε τα ακόλουθα:

Από την πρώτη στιγμή μου προξένησε βαθειά εντύπωση η ευρυμάθειά της, η ετοιμότητα πνεύματος, η ευγλωττία της, το χιούμορ της αλλήλα προπαντός η ελληνική της ψυχή... Τη γνώρισα καλύτερα ύστερα από πολλά χρόνια στην Κύπρο και μπόρεσα να θαυμάσω το πνευματικό της έργο. Κοκκινίζω όταν ενθυμηθώ πως πριν από μια σοβαρή της διάλεξη, είχα την έμπνευση να παιανίσω μια πολυτονόζα του Σοπέν... Αι γενεαί των γυναικών που απεφοίτησαν κατά την τελευταίαν δωδεκαετίαν και αι μελλοντικάι γενεαί των κοριτσιών που αποφοιτούν και θα αποφοιτήσουν από το Παγκύπριο Γυμνάσιο Θηλέων καθώς και όλη η Κύπρος πρέπει να της είναι ευγνώμονες για το μεγάλο έργο της και την προσφορά της στην εκπαιδευτική και πνευματική ζωή του τόπου.⁷⁷

⁷⁷ «Νεκρολούλουδα για την Περσεφώνη Παπαδοπούλου», *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 29 Απριλίου 1949.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ

Δ)δος ΠΕΡΣΕΦΟΝΗΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Πρὸς τὸν Μακαριώτατον Πρόεδρον καὶ τὰ λοιπὰ ἔντιμα μέλη τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας τῶν ἐκπαιδευτηρίων Λευκωσίας.

Μακαριώτατε,

Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλωμεν τὸ Βον ἡμῶν ἐκπαιδευτικὸν Ὑπόμνημα (*) περικλεῖον συνοπτικῶς τὴν γενομένην, ἐγκρίσει καὶ ἀδεία τῆς Σεβ. Ἐφορείας, πρόσφατον ἐπὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐκπαιδευτικῶν μελέτην καὶ ἔρευναν ἡμῶν μετὰ τῶν ἀναγκαίων εἰσηγήσεων περὶ τῶν ἐφαρμοσίμων τροποποιήσεων εἰς τὰ παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτικὰ τῆς Μέσης καὶ Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

— Διαίρεσις τοῦ Ὑπομνήματος.

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο διηρημένον εἰς 2 μέρη περιλαμβάνει ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει γενικὴν εἰσαγωγὴν ἐπὶ τῆς μεταρρυθμιστικῆς ἐν Ἑλλάδι κινή-

* Σημ.—Τὸ Αὐτὸν ὑπεβλήθη πρὸς τὴν Σχολικὴν Ἐφορείαν τῷ 1926.

Φύλλο ἀπὸ τὸ «Εκπαιδευτικὸν Ὑπόμνημα» ποὺ κατέθεσε ἡ Π. Παπαδοπούλου. Πηγή: κυπριακός Τύπος.

Πολύ σημαντικὴ τιμὴ καὶ αναγνώριση μετὰ τὸν θάνατο τῆς Παπαδοπούλου, ἦταν ἡ ανακήρυξίς της τὸ 1954 ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, σὲ διδάκτορα Φιλοσοφίας.⁷⁸

Ἐν κατακλείδι, γιὰ τὴν πολυσιχιδὴ προσωπικότητα τῆς Π. Παπαδοπούλου μόνον δέος καὶ θαυμασμό μπορεῖ νὰ αισθανθεῖ κανεὶς ἀναλογιζόμενος τὸ θάρρος, τὴ μαχητικότητα, τὸ σθένος καὶ τὸν δυναμισμό τῆς σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ κυριαρχοῦσε ἡ ἀμάθεια, ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ ξενοφοβία. Χωρὶς ἀμφιβολία, ὑπῆρξε «πρωτοπόρος στὴ σκέψη» καὶ αὐτὸ φαίνεται ἐντόνα μέσα ἀπὸ τὶς εἰσηγήσεις της γιὰ τὴν ἐκπαίδευση ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ τῆς δράση. Ἡ Π. Παπαδοπούλου κατὰφερε μέσα ἀπὸ τὶς προσωπικὲς τῆς προσπάθειες νὰ κάμψει τὰ στερεότυπα ποὺ ὑπῆρχαν γιὰ τὴ μόρφωση τῆς γυναίκας, ἀνοίγοντας τὸν δρόμο τῆς εσωτερικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνύψωσης τῶν γυναικῶν, βάζοντας οὐσιαστικὰ τὸ δικό της λιθαράκι γιὰ τὴν ἀτυπη πρωτοφеминιστικὴ κίνηση στὴν Κύπρο. Συνεπῶς, ἡ Κύπρια γυναίκα οφείλει πολλὰ σὲ αὐτὸ τὸ σπινθηροβόλο πνεῦμα, τὸ ὁποῖο σαν φωτεινὸ ἀστέρι ἀνέπτυξε τὸν πνευματικὸ τῆς ὀρίζοντα καὶ

τὴν ὀδήγησε στὴ θέση ποὺ βρίσκεται σήμερα. Παρόλο ποὺ ἔγινε προσπάθεια νὰ παρουσιασθεῖ τὸ εὖρος τῆς προσωπικότητας τῆς Π. Παπαδοπούλου, ἀντικειμενικὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ καλυφθεῖ κάθε φάσμα τῆς δράσης της. Τὸ καλύτερο μνημόσυνο γιὰ αὐτὴ εἶναι τὰ πιο κάτω λόγια, ποὺ ἔγραψε Κ. Καμπίτης στὴν εφημερίδα *Νέον Ἔθνος* τὸ 1949, ὅταν ἀναφέρθηκε στο φιλολογικὸ μνημόσυνο ποὺ διοργανώθηκε ἀπὸ τὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο καὶ τὴν Πνευματικὴ Ἀδελφότητα, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ Λύκειο Ἑλληνίδων Ἀμμοχώστου (γυναικίῳ σωματεῖο), γιὰ νὰ τὴν τιμήσουν:

Ὅταν τιμοῦμε τοὺς μεγάλους νεκροὺς τιμοῦμε τοὺς εαυτοὺς μας καὶ πληροφοροῦμε τοὺς νεώτεροὺς τὸ πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ ποιο πράγμα θὰ πρέπει νὰ μιμηθῶν. Γιατί οἱ μεγάλοι νεκροὶ εἶναι τὰ θεμέλια τῆς τωρινῆς μας ζωῆς. Ἰδιαιτέρως γιὰ τὴν Κύπρια, μεγάλη νεκρὴ εἶναι ἡ Περσεφόνη Παπαδοπούλου [...] Δεν εἶναι ἀρκετὸ νὰ κλαίμε ἕναν μεγάλο νεκρό. Μῆτε τιμοῦμε τοὺς νεκροὺς μας μόνον με θρήνους. Ἀν τοὺς μιμηθῶμε προσφέρνουμε σὲ αὐτοὺς τὴ μεγαλύτερη τιμὴ. Κι ἂν βοηθήσουμε στὴ συνέχισή του ἔργου τῶν ξαναγυρίζουμε τοὺς νεκροὺς στὴ ζωὴ, ἀνάμεσά μας.⁷⁹

⁷⁸ *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα 25 Μαΐου 1954.

⁷⁹ «Τὸ Φιλολογικὸ Μνημόσυνο Περσεφόνης

Παπαδοπούλου», *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα 1 Ιουνίου 1949.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου

- *Επιστολή Φίλιου Ζαννέτου προς τον Αρχιεπίσκοπο*, ΚΘ 279, Αρχείο Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ 1916-1933, Βιβλίον ΚΘ (β) 185-354.

Κυπριακός Τύπος

- *Αλήθεια*, Λεμεσός 12 Φεβρουαρίου 1926.
- «Κριτικά Σημειώματα», *Αλήθεια*, Λεμεσός 17 Μαρτίου 1917.
- *Ελευθερία*, Λευκωσία 23 Νοεμβρίου/6 Δεκεμβρίου 1919.
- *Ελευθερία*, Λευκωσία 24 Μαρτίου 1949.
- *Ελευθερία*, Λευκωσία 14 Ιουλίου 1923.
- *Ελευθερία*, Λευκωσία 22 Σεπτεμβρίου 1923.
- *Ελευθερία*, Λευκωσία 13/26 Μαΐου, 27 Ιουνίου/9 Ιουνίου, 11/24 Αυγούστου 1917 και 18/31 Αυγούστου 1918.
- *Ελευθερία*, Λευκωσία 22 Σεπτεμβρίου 1936.
- *Ελευθερία*, Λευκωσία 24 Νοεμβρίου 1936.
- «Πένθη: Περσεφώνη Παπαδοπούλου», *Ελευθερία*, Λευκωσία 17 Δεκεμβρίου 1948.
- «Αθηνναϊκή Εφημερίς διά την αείμνηστον Περσεφ. Παπαδοπούλου», *Ελευθερία*, Λευκωσία 24 Δεκεμβρίου 1948.
- *Εστιάδες*, Αμμόχωστος 30 Δεκεμβρίου 1913/12 Ιανουαρίου 1914.
- *Ένωσις*, Λάρνακα 29 Ιουνίου/2 Ιουλίου 1921.
- *Ένωσις*, Λάρνακα 14/27 Νοεμβρίου 1919 και 21 Νοεμβρίου/4 Δεκεμβρίου 1919.
- *Ένωσις*, Λάρνακα 3/16 Απριλίου 1920.
- *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 9/22 Νοεμβρίου 1913.
- *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 29 Ιουνίου/12 Ιουλίου 1919.
- *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 5/18 Οκτωβρίου 1919.
- *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 20 Ιουλίου/2 Αυγούστου 1919.
- *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 24 Ιανουαρίου 1920.
- *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 31 Ιανουαρίου 1925.
- «Αι Ελληνίδες της πρωτεύουσας», *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 13 Φεβρουαρίου 1926.
- *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 7 και 28 Μαΐου 1927.
- *Νέον Έθνος*, Λευκωσία 13/26 Ιουνίου 1920.
- «Το Φιλολογικό Μνημόσυνο Περσεφόνης Παπαδοπούλου», *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 1 Ιουνίου 1949.
- «Αι συγκεντρώσεις της Πνευματικής Αδελφότητας», *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 11 Νοεμβρίου 1953.
- «Νεκροθούλουδα για την Περσεφώνη Παπαδοπούλου», *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 29 Απριλίου 1949.
- *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 25 Μαΐου 1954.
- *Κύπρος*, Λευκωσία 20 Αυγούστου 1905.
- «Η Εφημερίς των Κυριών εν Κύπρω "Εστιάδες"», *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 22 Νοεμβρίου 1913.
- «Μητέρες ουχί Εστιάδες», *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 6 Δεκεμβρίου 1913.
- *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 2 Μαΐου 1917.
- *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 20 Μαΐου 1925.
- «Κινδυνεύει η γυναικεία εκπαίδευσις», *Νέος Κυπριακός Φύλακας*, Λευκωσία 20 Μαρτίου 1935.
- «Προς καθαρὰς γραμμάς και σταθεράς γραμμάς», *Νέος Κυπριακός Φύλακας*, Λευκωσία 26 Μαρτίου 1935.
- «Το λεγόμενον Ανώτερον», *Νέος Κυπριακός Φύλακας*, Λευκωσία 22 Μαρτίου 1935.
- «Ο τρυγητός της απαιδευσίας», *Νέος Κυπριακός Φύλακας*, Λευκωσία 24 Μαρτίου 1935.
- *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 10 Φεβρουαρίου 1926.
- *Πατρίς*, Λευκωσία 31 Μαΐου 1923.
- *Πρωινή*, Λευκωσία 23 Δεκεμβρίου 1934 και 3 Απριλίου 1935.
- *Σάλπιγξ*, Λεμεσός 1 Μαΐου 1925.
- *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 8 Οκτωβρίου 1904.

- *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 2 Σεπτεμβρίου 1905.
- *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 27 Αυγούστου/9 Σεπτεμβρίου 1905.
- *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 24 Μαΐου 1924.
- *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 31 Ιανουαρίου 1925.
- «Παγκύπριον Σωματειών Κυριών. Πρόσκλησις», *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 11 Απριλίου 1925.
- *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 2 Ιουλίου 1927.
- *Χρόνος*, Λεμεσός 11 Φεβρουαρίου 1926.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Μιχαήλ Βοϊλονάκης, *Η εκπαίδευσις εν Κύπρω από της αγγλικής κατοχής 1878-1912*, Αθήνα 1913.
- Χρυσάνθη Ζιτσαία, *Κύπριες Λογοτέχνιδες*, Θεσσαλονίκη 1972.
- Σιδροπούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Η μέση εκπαίδευσις των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Θεσσαλονίκη 1983.
- Αγνή Μιχαηλίδη, *Λάρνακα, η παλιά Σκάλα*, Λευκωσία 1974.
- Αριστείδης Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2005.
- Αριστείδης Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2010.
- Αριστείδης Κουδουνάρης, *Η Συμβολή του Αρσακείου εις την παιδείαν της Κύπρου*, Λευκωσία 2014.
- Αριστείδης Κουδουνάρης, «Περσεφώνη Παπαδοπούλου (1888-1948)», σ. 425-428, *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, Τόμος ΙΒ΄, Λευκωσία 2016.
- Κώστας Κύρρης, *Ιστορία της Μέσης Εκπαίδευσως Αμμοχώστου 1191-1955*, Λευκωσία 1967.
- Κλεόβουλος Μυριανθόπουλος, *Η παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας 1878-1946*, Λεμεσός 1946.
- Κούλλα Ξηροδάκη, *Το φεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα, 1830-1936: πρωτοπόρες Ελληνίδες*, Αθήνα 1988.
- Ξένια Παπαδημητρίου, «Η Περσεφώνη Παπαδοπούλου και η πρωτοπόρος της δράση», σ. 107-124, *Η Δέλτος, Σελίδες για το προσφυγικό ζήτημα*, Τεύχ. 1, Λευκωσία 2017.
- Θεόδωρος Παπαδόπουλλης, *Κώδις σχολείων Λευκωσίας. Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου*, Λευκωσία 1991.
- Περσεφώνη Παπαδοπούλου, *Εκπαιδευτικόν Υπόμνημα. Η εν Ελλάδι μεταρρυθμιστική κίνησις και τα κυριώτερα προβλήματα του Κυπριακού σχολείου*, Λευκωσία 1930.
- Λευτέρης Παπαλεοντίου, *Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών ΧΧΧV, Κυπριακά Λογοτεχνικά Περιοδικά στα χρόνια της Αγγλοκρατίας*, Λευκωσία 2001.
- Γιώτα Παρασκευά-Χατζηκώστα, «Περσεφώνη Α. Παπαδοπούλου, Βιογραφικά, Η λογοτεχνική και η φεμινιστική δράση της» σ. 249-294, *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, Τόμος Δ΄, Λευκωσία 1999, σ. 250-251.
- Γιώτα Παρασκευά-Χατζηκώστα, *Περσεφώνη Παπαδοπούλου, Ψηφίδες ζωής*, Λευκωσία 2006.
- Παναγιώτης Περισιάνης, *Ιστορία της εκπαίδευσης των κοριτσιών στην Κύπρο* Λευκωσία 1998.
- Κωνσταντίνος Σπυριδάκης, *Η εκπαιδευτική πολιτική της εν Κύπρω, Αγγλικής Κυβερνήσεως (1878-1952)*, Λευκωσία 1952.
- Κωνσταντίνος Σπυριδάκης, «Η ελληνική εκπαίδευσις εις την Κύπρον», σ. 159-178, *Μελέται Διαλέξεις, Λόγοι και Άρθρα, Εκπαιδευτικά Κατευθύνσεις και Μακροί Αγώνες Προστασίας και Διατηρήσεως της Ελληνικής Παιδείας εν Κύπρω*, Τόμος Β΄, Λευκωσία 1974.
- Κωνσταντίνος Σπυριδάκης, «Ομιλία κατά το τελεσθέν Φιλολογικόν Μνημόσυνον Περσεφόνης Παπαδοπούλου», σ. 248-253, *Μελέται Διαλέξεις, Λόγοι και Άρθρα*, Τόμος Γ΄, Λευκωσία 1974.

ΠΑΡΑΘΥΡΟ

ΛΟΞΕΣ ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

parathyro.politis.com.cy